

ΚΡΙΤΙΚΟΝ ΚΑΙ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΟΝ ΔΕΛΤΙΟΝ

ΣΥΝΤΑΚΤΑΙ ΤΗΣ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑΣ

- Κ. Ι. Δ. (ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Ι. ΔΥΟΒΟΥΝΙΩΤΗΣ) Π. Ι. Μ. (Π. Ι. ΜΠΡΑΤΕΙΩΤΗΣ)
Α. Α. (ΑΜΙΑΚΑΚΕΣ ΔΑΒΙΖΑΤΟΣ) Γ. Β. (ΙΕΖΕΚΙΗΛ ΒΕΛΑΝΙΔΙΩΤΗΣ)
Δ. Σ. Μ. (ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΣΙΜΟΥ ΜΠΑΛΑΝΟΣ) Γ. Π. (ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ ΠΑΠΑΜΙΧΑΗΛ)
Α. Ν. Δ. (ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΣ Ν. ΔΙΑΜΑΝΤΟΠΟΥΛΟΣ) Γ. Κ. Β. (Γ. Κ. ΒΟΓΙΑΤΖΙΔΗΣ)

Σύντηκτις τῶν τίτλων τῶν ἐν τῇ Βιβλιογραφίᾳ ἀναφερομένων περιοδικῶν : ΕΦ [« Ἐκ-
λησ. Φάρος », ΝΕ [« Νέα Σιών », Ἱεροσολύμων], ΓΠ [« Γρηγόριος Παλαμάς »], Α [« Ἀνί-
πλασις »], Μ [Μαλεβός], Τ. Γ. [« Τρεῖς Ἱεράρχαι »], Γ. Σ. [« Ἱερός Σύνδεσμος »].

ΚΡΙΤΙΚΗ

Δανιὴλ Δημητρίου Φιλιππίδης.—Ὁ εὐπαιδευτός καὶ διαπρεπὴς κληρικὸς τῆς ἡμετέρας ἐκκλησίας σεβ. Γόρτυνος καὶ Μεγαλουπόλεως κ. Πολύκαρπος ἤρ-
ξατο ἀπὸ τινος δι' ἱστορικῶν του μελετῶν ἀναφερομένων ἰδίᾳ εἰς τὴν νεωτά-
την ἱστορίαν τῆς πατρίδος μας νὰ πλουτίσῃ τὴν ἡμετέραν φιλολογίαν. Ἡ ἐνα-
σχόλησις αὐτῆ καὶ φιλεργία τοῦ σεβ. Πολυκάρπου εἶνε ἀξία πολλοῦ ἐπαίνου,
εἶθε δὲ καὶ ἄλλοι λόγιοι κληρικοὶ τῆς ἐκκλησίας μας νὰ ἐμιμοῦντο αὐτὸν ἀσχο-
λούμενοι περὶ ἱστορικὰς καὶ ἄλλας οἰασθήποτε ἐκκλησιαστικὰς μελέτας.

Συνεχίζων τὰς μελέτας ταύτας ὁ σεβ. Πολύκαρπος ἐδημοσίευσεν ἐν τῷ
τρίτῳ τόμῳ τεύχει 13—14 τῆς Καινῆς Διδαχῆς ἀξιοσπούδαστον διατριβὴν περὶ
τοῦ **Δανιὴλ Δημητρίου Φιλιππίδου** (σελ. 98—109). Δυστυχῶς ἐν τῇ διατριβῇ
ταύτῃ δὲν ἔχει ἐρευνήσει καὶ ἐξαντλήσει τὰς πηγὰς καὶ τὰ βοηθήματα, οὕτω
δὲ ἡ ἐκθεσις αὐτοῦ ἀποβαίνει ἐλλιπὴς καὶ ἡ περὶ τοῦ Φιλιππίδου κρίσις μονο-
μερής. Καὶ τὰ βοηθήματα δὲ τὰ ὁποῖα εἶχεν ὑπ' ὄψει καὶ ἐξ ὧν ἀναμφισβη-
τήτως ἠνέτηλες δὲν ἀναφέρει, εἰ μὴ παρεμπιπτόντως, οὕτως ὥστε ὁ ἀναγνώστης
δὲν δύναται νὰ γνωρίσῃ π.χ. οἱ τὴν βιογραφίαν τοῦ Δανιὴλ Δημητρίου Φιλιπ-
πίδου ἔχει γράψῃ ὁ Γρηγόριος ὁ Κωνσταντῆς καὶ ἐκδώσει ἐν Ἀθηνῶν (ἔτος Β'
1883 ἀριθ. 122 σελ. 486ἔ) καὶ οἱ ἐκ τῆς βιογραφίας ταύτης ἀντλεῖ τὰς περὶ
τοῦ Φιλιππίδου πληροφορίας του. Ἄλλ' ἐνταῦθα δὲν πρόκειται βεβαίως περὶ ἐπι-
κρίσεως τῆς πραγματικῆς σεβ. Πολυκάρπου περὶ τοῦ Δανιὴλ Φιλιππίδου, ἀλλ'
ἀπλῶς περὶ ὑποδείξεως πηγῶν καὶ βοηθημάτων τὰ ὁποῖα ὁ συγγραφεὺς δὲν
εἶχεν ὑπ' ὄψει καὶ συμπληρώσεως οὕτω τῆς βιογραφίας καὶ τῶν ἀφορώντων τὸν
Φιλιππίδην καθόλου.

Ἐκτὸς τοῦ Γρηγορίου Κωνσταντῆ ἔχει γράψῃ περὶ τοῦ Φιλιππίδου ὁ Ἄν-
των. Μηλιαράκης ἐν τῇ Ἑστία (τομ. 19 ἔτος 10 ἀριθ. 476 σελ. 115—ἀριθ. 479
σελ. 167) ἀξιοσπούδαστον διατριβὴν ὑπὸ τὴν ἐπιγραφὴν « Δανιὴλ Φιλιππίδης

καὶ ἡ γεωγραφία αὐτοῦ (1791), καὶ ὁ Περικλῆς Γ. Ζερλέντης ἐν τῇ Ἐρδουμάδι (ἔτος Β' τοῦ Β' τοῦ 1895 τευχ. 58 τῆς 7 Ἀ. κλάου σελ. 164) ὑπὸ τὴν ἐπιγραφὴν «Προσθήκαι καὶ διορθώσεις εἰς τὰ περὶ Δανιὴλ Φιλιππίδου γραφέντα».

*Ἐκ τῶν διατομῶν τούτων πληροφορούμεθα περὶ τοῦ βίου καὶ τῶν ἔργων τοῦ Φιλιππίδου περὶ τῶν ὁποίων ἀκριβεστέρως εἰδήσεις παρέχει ἡμῖν ὁ Παπαδόπουλος Βρετὸς ἐν τῇ νεοελληνικῇ φιλολογίᾳ (περβλ. τομ. Β' σελ. 345 ἔνθα ἡ βιογραφία καὶ τὰ ὑπ' ἀριθμ. 215. 329. 352. 580. 581. 606 καὶ 607 ἔργα τοῦ Φιλιππίδου).

*Ἐκ τοῦ Παπαδοπούλου μανθάνομεν τὰς ἐπιγραφὰς τῶν ἔργων τοῦ Φιλιππίδου καὶ τὸν τόπον καὶ χρόνον τῆς ἐκδόσεως αὐτῶν. Περὶ τῶν ἔργων τοῦ Φιλιππίδου εὐρίσκομεν εἰδήσεις καὶ ἐν τῷ Λογίῳ Ἐρμῆ καὶ ἰδίᾳ ἐν Νέᾳ Ἑλλάδι τοῦ Ζαβίρα, ἔνθα ἐν σελ. 279—280 καὶ 286 γίνεται λόγος περὶ τῶν ἔργων τοῦ Φιλιππίδου ὃν ὁ Ζαβίρας καλεῖ «Δανιὴλ Δημητρίου ἱερομόναχος ὁ καὶ Φιλιππίδης».

*Ἄξια ὑπομνήσεως εἶνε ἐνταῦθα ἡ κρίσις τοῦ Ζαβίρα περὶ τῆς γλώσσης τοῦ Φιλιππίδου καθόλου καὶ ἰδίᾳ τῆς Γεωγραφίας. Οὐχ ἤττον σπουδαιότητας εἰδήσεις περὶ τοῦ Φιλιππίδου παρέχει ἡμῖν ἡ Λευκοθέα του Iken (Leukothea τομ. α' σελ. 243. 248 καὶ τόμ. β' 49. 79. 82. 116. 120. 188 καὶ 196). Ἐν σελίδι 116 τοῦ δευτέρου τόμου εὐρίσκομεν κατάλογον τῶν ἔργων τοῦ Φιλιππίδου (περβλ. ὡς πρὸς τοῦτο καὶ τὰς σελ. 120. 188 καὶ 196 ἔνθα καὶ περὶ τῆς ἐγκυκλοπαιδείας τοῦ Φιλιππίδου εἰς δώδεκα τόμους καὶ ἐν σελ. 79 τοῦ αὐτοῦ τόμου σύντομον αὐτοῦ βιογραφίαν).

*Ἄξια ὑπομνήσεως εἶνε ἐνταῦθα καὶ τὰ λεγόμενα περὶ πασιγραφίας τοῦ Φιλιππίδου. Ἐν τῷ βίῳ δηλαδὴ ἀναφέρεται ἀπλῶς «Μὲ τὸ ζήτημα τῆς πασιγραφίας ἠσχολήθη ἐπὶ μακρὸν καὶ τέλος εἰτύπωσε τὴν γλῶσσαν ἢν εὔρε. Ὅλοι, ὅσοι ἀνέγνωσαν τὸ βιβλίον τοῦτο, ἐθεώρησαν αὐτὸ ὡς παύγιον», ἐν δὲ τῇ ὑποσημειώσει ἐξηγεῖ τοῦτο ὡς ἀκολούθως «Πασιγραφία κατὰ λέξιν ἢ παγκόσμιος τέχνη τοῦ γράφειν, ἥτις δύναται νὰ ἐπαρμόσῃ δι' ὅλους τοὺς λαοὺς τῆς Εὐρώπης πρὸς ἀνταλλαγὴν τῶν σκέψεών των» καὶ προσθέτει ὅτι ὅπως εἶνε δύσκολον νὰ ὑπάρχῃ ἐν νόμισμα δι' ὅλα τὰ ἔθνη οὕτω καὶ ἐστὶ δυσκολώτερον εἶνε νὰ ὑπάρχῃ μία γλῶσσα γραφομένη ὑφ' ὅλων τῶν λαῶν. Ἄλλως ἢ γλῶσσα αὕτη δὲν θὰ ἠδύνατο νὰ ἐκφράσῃ τὰς ἀποχρώσεις καὶ τὰ ἀσθήματα ἐκάστου λαοῦ, ὃ δὲ συγγραφεὺς δὲν θὰ ἤθελε νὰ ἀναγνώσῃ ποιημὰ τι εἰς τὴν γλῶσσαν αὐτήν. Ἀναφέρει ἔπειτα ὅτι καὶ ἄλλοι ἠσχολήθησαν περὶ τὸ ζήτημα τοῦτο «δῶδεκα ἄλλοι πεπαιδευμένοι μεταξὺ τῶν ὁποίων οἱ περισσότεροι Γερμανοί, ἰδίᾳ κατ' ἀρχὰς ὁ περιφημὸς Leibnitz καὶ προσθέτει «Ἡ πασιγραφία τοῦ Φιλιππίδου ἐκρίθη ἴαν εὐνοϊκῶς ἐν τῷ λογίῳ Ἐρμῆ (1820 σελ. 228) ὑπὸ τοῦ Μανουὴλ Βερνάρδου τοῦ Κρητὸς τοῦ ἐν Ἰασιῶ». Καὶ ὁ Ἀλέξανδρος Ραγκαβῆς παρέχει εἰδήσεις τινὰς καὶ τὴν ἀκόλουθον κρίσιν περὶ τοῦ Φιλιππίδου «τῶν χυδαῖστων τούτων τὴν σημασίαν ὕψωσεν ὁ Δανιὴλ Φιλιππίδης ἀξιώσας οὐ μόνον τὴν ἑλληνικὴν γραμματικὴν, ἀλλὰ καὶ αὐτὴν τὴν ὀρθογραφίαν νὰ καταδικάσῃ. Ἄλλὰ ταῦτα θεωρητικῶς ἐπαγγελλόμενος, οὐχ ἤττον ἐδίστασεν ὁμως τὰς ἀρχὰς του νὰ ἐφαρμόσῃ καθ' ὅλην αὐτῶν τὴν ἔκτασιν εἰς τὰ ἴδια του συγγράμματα (Περὶληψ. ἱστορίας τῆς νεολλ. φιλολ. σελ. 19 περβλ. καὶ σελ. 21).

*Ἄξιον σημειώσεως εἶνε ἐνταῦθα ὅτι οὔτε ὁ Σάθας, οὔτε ὁ Δημητράκοπουλος ἀναφέρουσι τὸν ἡμέτερον Φιλιππίδην, ὃ δὲ Καλλίνικος ὁ πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως ἐν τῷ καταλόγῳ τῶν σοφῶν τοῦ νῦν αἰῶνος λέγει περὶ τοῦ Φιλιπ-

πίδου ταῦτα μόνον «Δανιὴλ ἀπὸ Μηλέως Ζαγοραῖος διδάσκαλος εἰς Γιάσι» (περὶ Κ. Δουβουνιώτου Καλλίνικας Γ. σελ. 67).

Σημειωτέον τέλος διὰ ἐν τῇ βιβλιοθήκῃ τῶν Μηλεῶν σώζονται τινὰ τῶν ἔργων τοῦ Φιλιππίδου καὶ δὴ κατὰ τὸν Παπαδόπουλον τὸν Κεραμεῖα αὐτόγραφοι. (Περὶ. «Κατάλογ. τῶν ἑλληνικῶν κωδικῶν τῆς ἐν Μηλεαῖς βιβλιοθήκης» ἐν ἐπετηρ. φιλ. συλ. Παρν. ἔτος Ε' σελ. 24 ἔ.). Ὁ Κεραμεὺς ἀναφέρει τρεῖς χειρόγραφα, τὰ ὑπ' ἀριθμὸν 8, 9 καὶ 10 τοῦ καταλόγου του, ἅτινα ἐγράφησαν ὑπὸ τοῦ Φιλιππίδου περιέχοντα ἔργα αὐτοῦ. Καὶ τὸ μὲν πρῶτον, τὸ ὑπ' ἀριθμὸν 8, ἀποτελεῖται ἐκ φύλλων 8 καὶ σελ. 302 καὶ περιέχει «πραγματεῖαν στοιχειῶδους φυσικῆς», τὸ δὲ δεύτερον, τὸ ὑπ' ἀριθμὸν 9, ἀποτελεῖται ἐκ σελίδων 371 καὶ περιέχει στοιχειώδη φυσικὴν ὑπὸ τὴν ἀκόλουθον ἐπιγραφὴν «Πραγματεῖα στοιχειώδης ἢ ἀρχαῖ φυσικῆς θεμελιωμένα ἐπάνω εἰς τὰς βεβαιοτέρας γνώσεις τόσον παλαιᾶς ὅσον καὶ νεωτερικᾶς καὶ ἐπικυρωμένας ὑπὸ τῆς πείρας παρὰ Μαρουτίνου Ἰακώβου Μπρισόν. . . μεταφρασθεῖσα ἀπὸ τὰ φρανσέζικα εἰς τὴν ὁμιλημένην ἑλληνικὴν διάλεκτον ὑπὸ Δανιὴλ Δημητρίου τοῦ Φιλιππίδου, τοῦ ἐκ κόμης Μηλιῶν τοῦ Πηλίου ὄρους» καὶ τὸ τρίτον, τὸ ὑπ' ἀριθμὸν 10, ἀποτελεῖται ἐκ σελίδων οστ' + 311 καὶ ἑπτὰ ἀσελιδῶτων φύλλων καὶ περιέχει τὴν αὐτὴν πραγματεῖαν τῆς φυσικῆς. Ἐἶνε δὲ καὶ τοῦτο αὐτόγραφον τοῦ Φιλιππίδου. Οὐχ ἦντον σπουδαία διὰ τὰ ἀφορῶντα τὸν Φιλιππίδην εἶνε ἡ βιογραφία αὐτοῦ ἢ γραφεῖσα ὑπὸ τοῦ ἐν Ἰασίῳ φιλολόγου Δ. Φιλιππίδου (ἐν τῇ ἐφημερίδι Archiva IV 1893 σ. 162 ἔ.) καὶ μάλιστα ἡ ὑπὸ τοῦ N. Banescu, ὅστις δημοσιεύσας πρὶν ἀπόσπασμα τῆς βιογραφίας τοῦ ἡμετέρου Φιλιππίδου (Omegiu N. Jorga Craiova 1921 σ. 33 ἔ.), ἐδημοσίευσεν ἔπειτα πλήρη βιογραφίαν καὶ βιβλιογραφίαν αὐτοῦ 1.

Κ. Ι. Δ.

Ἡ Ρωσία καὶ ὁ Λατινισμός.—Ἐν Βερολίῳ 1923 σελ. 219.

Συλλογὴ ἀρθρῶν γνωστῶν καὶ διακεκριμένων Ρώσων καθηγητῶν καὶ δημοσιολόγων, ἐκ τῶν φυγάδων τοῦ Μπολσεβ.ισμοῦ, οἵτινες πολυπληθεῖς ἐγκατασταθέντες ἐν Εὐρώπῃ πολυμερῶς ἐξεδήλωσαν τὴν ρωσικὴν πνευματικὴν ἀντοχὴν, διὰ τῆς ἰδρύσεως παντὸς εἴδους σχολῶν καὶ καλλιτεχνικῶν κέντρων, διὰ διαλέξεων, θεάτρων, συλλόγων, πλουσιωτάτης δημοσιογραφικῆς ἐνεργείας καὶ δὴ καὶ διὰ τῆς ἐν Πράγῃ τῆς Τσεχοσλοβ.ικῆς ἰδρύσεως νομικῆς πανεπιστημακῆς Σχολῆς. Οἱ συγγραφεῖς ἀποβλέποντες πρὸς τὸν κίνδυνον, ὃν διατρέχει ἡ Ὁρθοδοξία ἐν τῇ τερατωδῶς χειμαζομένῃ πατρίδι αὐτῶν ἐκ τῆς διὰ προφανεῖς προσηλυτιστικοῦς σκοποῦς ὑπὸ τῆς ρωμαϊκῆς Ἐκκλησίας ἀκαίρου ἐκμεταλλεύσεως τῆς μεγάλης δοκιμασίας τῆς Ρωσίας, ἐξέδωσαν τὴν Συλλογὴν ταύτην ὡς τι ἀντίδοτον κατὰ τοῦ ἐπιδραμόντος καθολικισμοῦ, ὅστις οὐ μόνον ὑπὸ τὸ πρόσχημα τῆς φιλανθρωπίας πρὸς τὰ ὑπὸ τοῦ λιμοῦ καὶ τῶν ἐπιδημιῶν παθόντα ἑκατομμύρια Ρώσων παρεισάγει τὰς νεοδιδασκαλίας καὶ τὸ πνεῦμα τῆς σχισματικῆς Ρώμης, ἀλλὰ καὶ θετικώτερον ἐπεδίωξε τοῦτο διὰ συνεργα-

1. Τὰ ἔργα τοῦ N. Banescu ἐδημοσιεύθησαν μετὰ τὴν διατριβὴν τοῦ Σεβ. Πολυκάριου. Καὶ ὁ Banescu δὲν εἶχεν ὑπ' ὄψει τινὰς τῶν ἀνωτέρω μνημονευθειῶν πηγῶν καὶ δοθημάτων.

σις πρὸς τὴν ὀρθόδοξον καὶ ἀντιχριστιανικὴν Σοβιετικὴν ἐπανάστασιν, ὡς τοῦτο ἐγένετο καταφανὲς κατὰ τὰς διαβηθιθείας ἐπιπέρας τῆς Γενουῆς (1921).

Ἀποκλείοντες καὶ τὴν ἐριστικὴν καὶ τὴν πολεμικὴν ἐκ τῆς ἐξετάσεως τῶν διαφόρων ζητημάτων οἱ Σ. προσέδωσαν εἰς τὸ ἔργον αὐτῶν κυρίως ἀπολογητικὸν καὶ ἀμυντικὸν χαρακτήρα, προσδίδοντες εἰς τὰς ἐρεῦνας αὐτῶν μᾶλλον φιλοσοφικὴν διατύπωσιν, διὰ τῆς ἐξετάσεως τῶν βαθυτέρων αἰτίων καὶ τῶν ἀπωτέρων σκοπῶν τῆς ὀρθοδόξου καὶ τῆς ρωμαϊκῆς ἀντιλήψεως τῆς χριστιανικῆς ἀληθείας. Τὸ πρᾶγμα οὕτω διεκφεύγει τὸν τοπικὸν ρωσικὸν χαρακτήρα καὶ προσλαμβάνει γενικώτερον πανορθόδοξον ἐνδιαφέρον, ἐξηγοῦν τὴν λεπτομερεστέραν ἀνάλυσιν καὶ ἐκτίμησιν αὐτοῦ ἀπὸ τῶν σελίδων τῆς «Θεολογίας».

Καὶ πρῶτον μὲν δὲν λησμονοῦσιν οἱ Σ. τοὺς ἐθνοφυλετικούς λόγους, τοὺς συνηγοροῦντας ὑπὲρ τῆς σταθερᾶς ἐμμονῆς τοῦ ρωσικοῦ λαοῦ εἰς τὴν Ὀρθόδοξίαν, τὴν θρησκείαν τῶν πατέρων των, τὴν περισώζασαν αὐτοὺς κατὰ τοὺς αἰῶνας τῆς ἱστορικῆς αὐτῶν δοκιμίας (ταταρική κατάκτησις, μακροὶ ἀγῶνες περὶ ὑπάρξεως πρὸς τὴν Λιθουανίαν καὶ τὴν Πολωνίαν, πρὸς τὴν Σουηδίαν Καρόλου τοῦ β'. κτλ.), καθ' οὗς ἡ ρωμ. Ἐκκλησία διὰ τῆς ἐν Φλωρεντίᾳ συνόδου καὶ ἰδ' ἄ δια τῆς Οὐνίας τοῦ ια' καὶ ιξ' αἰῶνος ἐδημιούργησεν ὄξεας ἀντιθέσεις, αἵτινες διὰ ζωηρῶν προστριβῶν εἰσέδυσαν εἰς αὐτὴν τὴν ψυχροσύνησιν τοῦ λαοῦ διὰ τῆς πολεμικῆς ἐκατέρωθεν φιλολογίας καὶ διὰ τῶν ἡθῶν καὶ ἔθιμων τῶν χωρῶν τῆς Ν. Δ. Ρωσίας. Ἡ Οὐνία οὐδαμοῦ καὶ οὐδέποτε ἐπέτυχεν ὡς μόνιμον ἐκκλησιαστικὸν σύστημα, διότι κατ' οὐσίαν ἦτο παρασκευὴ καὶ πρόδρομος τοῦ καθαροῦ λατινισμοῦ· οὗτος δὲ εἶνε μισητὸς ἐν Ρωσίᾳ, ἐνθα πάντοτε ἐθεωρήθη ὑπὸ τοῦ λαοῦ ὡς *προφανὲς καὶ ἐχθρικὸν σύμβολον ξενισμοῦ*.

Τὸ στοιχεῖον τοῦτο, τὸ ἐθνοφυλετικόν, ὡς συνεκτικόν τοῦ βίου καὶ τῶν πολιτικῶν καὶ κοινωνικῶν ἀντιλήψεων τοῦ ρωσικοῦ λαοῦ (ὡς δ' ἡ Ἱστορία ἀποδεικνύει, καὶ παντὸς ὀρθοδόξου λαοῦ), μετὰ τὴν ἀποτυχίαν τῶν πρώτων βημάτων τῆς μπολσεβικῆς θηριωδίας, κατέστη ὁ στόχος τῆς μανίας τῆς σοβιετικῆς ἐπαναστάσεως, ἣτις ἐκήρυξεν ἀμελικτὸν δ' ὀργμὸν κατὰ τῆς ρωσικῆς Ἐκκλησίας, ὡς μόνης· ἐκεῖ θεματοφύλακος τῆς Ὀρθοδοξίας, ἣς κυριώτατον γνώρισμα εἶνε ἡ φανερὰ ἐμμονὴ εἰς τὰς παραδόσεις, τὰς τε θρησκευτικὰς καὶ τὰς μετ' αὐτῶν δι' ἱστορικοῦς λόγους ἀρρηκτικῶς συνδεθείσας πολιτικὰς καὶ κοινωνικὰς. Ἐν τῷ διωγμῷ τούτῳ ἡ Ἐπανástασις εὔγε βοηθὸν πρῶτον μὲν τὴν ὑπερευαίσθησιν καὶ τὸ εὐρίπιστον πολλῶν ἐκ τοῦ κλήρου καὶ τοῦ λαοῦ, οἵτινες, ὡς τοῦτο πάντοτε καὶ πανταχοῦ συνέβη εἰς ὁμοίας περιστάσεις, εἶτε θέλοντες ἀπὸ ἀγαθοῦ συνειδότος νὰ ἐξαγάγῃσι τὴν χώραν ἐκ τοῦ δημιουργηθέντος χάους, εἶτε καὶ ἴδια ἐπιδιώκοντες ὠφέλην, κατεδίκασαν τὸ «ἔσθλον» παρελθόν καὶ ἐκηρύχθησαν ὑπὲρ ριζικῆς μεταρρυθμίσεως τῆς Ἐκκλησίας. Ἡ τοιαύτη κατάστασις ὡς οὐδεμία ἄλλη εἶνε πρόσφορος εἰς τὰ προσηλυτιστικὰ σχέδια τῆς Ρώμης. Ἐν τούτοις οἱ Σ. δὲν προβλέπουσιν ἐπιτυχίαν τῶν σχεδίων τούτων τοῦ Βατικανοῦ· διότι ὁ ρωσικὸς λαὸς ἐν τῇ μεγάλῃ αὐτοῦ συμφορᾷ δὲν θεωρεῖ ἔνοχον τὴν Ἐκκλησίαν, ἀλλὰ τὸναντίον πρὸς τῆς δημιουργηθείσης ἀδιεξόδου ἐν τῇ ἱστορικῇ σταδιοδρομίᾳ του, οὐ μόνον δὲν στρέφει τὰ βέλη τοῦ κατ' αὐτῆς, ἀλλὰ φέρεται πρὸς αὐτὴν ὡς πρὸς καταφύγιον, ἀντιλαμβάνόμενος αὐτῆς ὡς ὀργανισμοῦ θεοῦ, ὅστις δὲν δύναται εὐκόλως νὰ καταστραφῇ

οὐδὲ ἀκινδύνως τὰ *ἐξανθρωπισθῆ*, κατὰ τὸ ὑπόδειγμα τῆς *Μεταρρυθμίσεως*, ἣτις εἰς τὸ ἔργον τοῦ Θεοῦ, τὴν Ἐκκλησίαν, ὑποκρίτεται ὀργανισμὸν τελείως ἐξηνθρωπισμένον, ἐκάστοτε ἀλλοιούμενον κατ' ἀνθρωπίνην ἐρημναίαν καὶ βούλησιν.

Ὁ κίνδυνος διὰ τὸν θρησκευτικὸν βίον τῆς Ρωσίας θὰ προήρχετο μᾶλλον ἐκ τῆς ἐπικρατήσεως ἀρχῶν, ὡς ἐνεσάρκωσε καὶ ἐν τῷ ἱστορικῷ βίῳ προήγαγεν ἡ Ρωμαϊκὴ Ἐκκλησία ἐκ τούτου δ' οἱ Σ. ἐξετάζουσι τὴν Ἐκκλησίαν ταύτην ὡς φορέα τοῦ θρησκευτικοῦ συστήματος τοῦ Καθολικισμοῦ. Τοῦτο ἀποκρυστάλλωθὲν ὑπὸ τῆς ἐν Τριδέντῳ συνόδου καὶ ἐπικυρωθὲν ἐν τῇ τελευταίᾳ αὐτοῦ ἐξελλέξει ὑπὸ τῆς τοῦ Βατικανοῦ, ἐπέδωξεν ἀπὸ ἄλλης ἢ ὁ Προτεσταντισμὸς ἀπόψεως τὴν ἐξανθρώπισιν τῆς θρησκείας καὶ τῆς Ἐκκλησίας τοῦ Χριστοῦ, διὰ τῆς δημιουργίας τελείου ἀντιπροσώπου τῆς Θεότητος ἐν τῇ γῆ, φορέως πάσης τῆς θείας δυνάμεως καὶ χάριτος, ἐξ οὗ ἀποκλείεται πᾶσα ἀληθῆς ἄμεσος πρὸς τὸ θεῖον ἐπικοινωνία καὶ τὰ ἐξ αὐτῆς ἠθικὰ ἀποτελέσματα. Ἄν ἡ σύνοδος τοῦ Βατικανοῦ ἐπέθηκε τὴν κορωνίδα εἰς τὸ σύστημα τοῦ καθολικισμοῦ διὰ τῆς ἀνακηρύξεως τοῦ ἀναμαρτήτου τοῦ πάπα, τοῦτο ἦτο φυσικὸς καρπὸς τοῦ δένδρου, τὸ ὑποῖον ἤδη ἀφθάνως ἐπότισε Ἰρηγγόριος ὁ Ἰλδεβράνδης διὰ τοῦ κηρύγματος ὅτι «ὁ κανονικῶς ἐκλεγείς ἐπίσκοπος τῆς Ρώμης διὰ τῶν ἀξιωμασθῶν τοῦ ἁγ. Πέτρου ἀναμφιβόλως μεταβάλλεται εἰς ἄγιον». Ὁ πάπας ὑποκατέστησε τὴν Ἐκκλησίαν, ἣτις μέχρι τοῦ Θ' αἰῶνος μόνη εἶχε τοῦ ἀλαθῆτου τὸ χάρισμα, ἣς ὁμως τώρα ἡ συγκατάθεσις οὐδὲ ἀπαιτεῖται, ὡς τοῦτο κατ' ἀπαίτησιν Πίου τοῦ Θ' διετυπώθη ἐν αὐτῷ τῷ ὄρῳ τῆς Βατικανῆς συνόδου (*per sese non ex consensu Ecclesiae*). Οὕτω δὲ ἡ Ἐκκλησία ἔπαυσε οὐσα μία, ἁγία, καθολικὴ καὶ ἀποστολικὴ καὶ ἀπέβη ρωμαϊκὴ ἢ Βατικανὴ ὡς πολὺ προσφυῶς παρετήρησεν ἤδη ὁ Doellinger, δημιουργεῖται δὲ καθαρὰ *ἱεραρχία* με ἀξιώσεις ἐπιβολῆς καὶ διευθύνσεως πάντων τῶν κλάδων τοῦ βίου, μὴ ἀποκλειομένης τῆς βίας καὶ τῆς κοσμικῆς ἐξουσίας ὡς τοῦτο, μικρὸν πρὸ τῆς συνόδου, διελαλήθη *urbi et orbi* διὰ τοῦ περιβοήτου Συλλάβου Πίου τοῦ Θ'. Ὅ,τι, ὡς ἐκ τῆς συστάσεως τῆς μεσαιωνικῆς κοινωνίας ἐν τῇ Δύσει καὶ διὰ τῶν ἐξαιρετικῶν περιστάσεων τῆς ρωμαϊκῆς Ἐκκλησίας, ἐδημιουργήθη εἰς βᾶρος τῆς ἐλευθερίας τοῦ πολιτικοῦ καὶ τοῦ ἀτομικοῦ βίου ἐν Εὐρώπῃ, τοῦτο ἡ σύνοδος τοῦ Βατικανοῦ παρέστησεν ὡς θεόδοτον καὶ δογματικῶς τεθεμελιωμένον, παρὰ πάσας τὰς διαψεύσεις τούτου ὑπὸ τῆς κοινῆς διδασκαλίας καὶ τῆς συνειδήσεως τῆς ὅλης Ἐκκλησίας καὶ παρὰ πάσας τὰς ἐν τῇ πράξει ἀντινομίας καὶ τὰς πρὸς ἑαυτὴν ἀντιφάσεις τῆς Ρωμ. Ἐκκλησίας κατὰ τὸν μακρὸν ἱστορικὸν βίον τῆς Δύσεως, ὅπου παραλειπομένου τοῦ βίου τῶν ἀτόμων (πολλῶν παπῶν καὶ ἀρχιερέων), καὶ καθόλου πολιτικῆν μετῆλθεν ἄλλοπρόσαλλον καὶ καιροσκοπικὴν ἐναλλάξ ἀγωνισθεῖσα παρὰ τὸ πλευρὸν τῶν καθολικῶν καὶ προτεσταντῶν καὶ θέσασα τοὺς κερανοὺς τοῦ ἁγ. Πέτρου εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τῶν χυδαισιτάτων κοσμικῶν συμφερόντων.

Ἡ Φιλοσοφία τῆς Ἰστορίας βεβαίως ἀπὸ πολλοῦ ἐμελέτησε τὸ περιεργον πάντως καὶ σπουδαῖον ἱστορικὸν φαινόμενον τῆς ἐξελλέξεως τοῦ παπικοῦ συστήματος τῆς Δυτικῆς Ἐκκλησίας καὶ κατέληξεν εἰς ὀρισμένα ἀδιάσειστα συμπεράσματα. Ἡ συγκεντρωτικὴ καὶ ἀπορροφητικὴ τάσις ἐν τῇ Ρωμαϊκῇ Ἐκ-

κλησίᾳ, ὀφειλουμένη ἴσως καὶ εἰς ἀπταβιστικὰς ἐπιδράσεις τοῦ διοικητικῆς συστήματος τῆς παλαιότερας Ρώμης τῆς Δημοκρατίας καὶ τῶν πρώτων αὐτοκρατορῶν, ἐστηρίχθη, ἰδίᾳ ἀπὸ τοῦ 5' αἰῶνος ἐπὶ τῆς διδασκαλίας τοῦ ἱεροῦ Αὐγουστίνου καταλλήλως ἐρμηνευθείσης. Ὅτε ὁμως κατὰ τὸν 15' αἰῶνα αἱ ἀρχαὶ τοῦ συστήματος τούτου ἐγενεκεύθησαν καὶ προσέλαβον δογματικὸν χαρακτήρα, ἐγκατελείφθη μὲν τὸ ἱστορικὸν κύρος τοῦ Αὐγουστίνου, ἐπεξητήθη δ' ἡ δικαιολογία αὐτῶν ἐν αὐτῷ τῷ Εὐαγγελίῳ. Ἄλλ' οὐδαμοῦ ἐν αὐτῷ εὐρίσκονται οὔτε ἐμμέσως οὔτε ἀμέσως δικαιολογούμενα οὔτε ὁ κλήρος τοῦ ἁγ. Πέτρου, οὔτε αἱ *annates* καὶ *dispens*, οὔτε ὁ *Σύλλογος τῶν καρδιναλίων*, τὸ *δηνάριον* τοῦ ἁγ. Πέτρου, ὁ *θησαυρὸς τῶν ἀξιομοσθίων* αὐτοῦ καὶ οἱ *indulgentiae*. Ἡ καθολικὴ Ἐκκλησία τὸν Χριστιανισμὸν ἀντελήφθη ἀπὸ τῆς ἀπόψεως τῆς τιμωρίας καὶ τῆς ἐκδικήσεως διὰ τὴν ἁμαρτίαν, ἐν ᾗ ἡ Ἀνατολικὴ Ἐκκλησία προήγαγε τὴν ἀποψιν τῆς ἀπολυτρώσεως καὶ σωτηρίας. Διὰ τοῦτο ἐδημιουργήθη ἐν τῇ Δύσει ἕδαφος διατυπώσεως τῶν νομικῶν σχέσεων τοῦ ἀνθρώπου πρὸς τὴν θρησκείαν μὲ στόχον τὴν ἀπαλλαγὴν ἀπὸ τῆς ἐπισειομένης τιμωρίας τῶν ἁμαρτιῶν. Ἦδη Γρηγόριος ὁ μέγας (504) διακηρύττει ὅτι «ὁ ἐπίσκοπος δι' οὐδὲν ἄλλο ἐκλέγεται ὑπὸ τοῦ Θεοῦ εἰ μὴ ἵνα ὑπάρχῃ ὑπεράσπιστής διὰ τὰς ἁμαρτίας τοῦ λαοῦ», οἷονεὶ δικηγόρος ὑπερασπίζων τοὺς ἀνθρώπους κατὰ τῆς ὀργῆς τοῦ Θεοῦ. Ὡς τοιοῦτος ἐπρεπε νὰ παρασταθῇ ὡς χριζὼν τῆς τυφλῆς ἐμπιστοσύνης καὶ ὑπακοῆς τοῦ προασπιζομένου ὑπ' αὐτοῦ ἀνθρώπου καὶ ὡς ἀπολαύων τῆς ἐν τούτῳ πληρεξουσιότητος καὶ εὐμενείας τοῦ Θεοῦ. Ἐντεῦθεν ἡ ἀνάγκη νὰ μετατραπῇ ἡ Ἐκκλησία εἰς νομικὸν πρόσωπον καὶ εἰς κράτος στηριζόμενον ἐπὶ νομικῶν σχέσεων· εἶνε δ' εὐνόητον ὅτι ὁ ἐπιφανὴς κανονιολόγος καρδιναλιὸς Hergenroether θεωρεῖ ὡς φυσικὸν ὅτι ὁ Χριστὸς ἰδρύσας τὴν Ἐκκλησίαν αὐτοῦ προσεῖδε καὶ τὸ καταστατικὸν αὐτῆς καὶ ὡς τοιοῦτο ἐξέλεξε τὸ κράτιστον σύστημα—τὴν *μοναρχίαν*, αὐτὸς ὑπάρχων θεὸς τῆς Ἐκκλησίας Μονάρχης, μὲ βάσιν τὴν ἐξωτερικὴν τάξιν (ordo). Καὶ Θωμᾶς ὁ Ἀκυνάτος θεωρεῖ ὡς βάσιν τῆς Ἐκκλησίας τὴν *ἱεραρχικὴν τάξιν*, ἀρχὴν διηλ. κοσμικὴν, ἡ δ' ἐν Τριδέντῳ σύνοδος συγκρίνει τὴν Ἐκκλ. Ἱεραρχίαν πρὸς «τάξιν στρατιωτικὴν». Ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν πλήρη κινήσεως καὶ ἀγάπης ζωὴν, ἧτις διέκρινε τὴν ἀρχαιότεραν Ἐκκλησίαν καὶ ἧτις ἐξέλιπεν ἐν τῇ μεταγενεστέρᾳ (ὡς παρετήρησεν ὁ Paolo Sarpi, ὁ φιλελεύθερος καὶ δημοτικὸς ἱστορικὸς τῆς ἐν Τριδέντῳ Συνόδου), ἡ κατόπιν Ἐκκλησία ἐπέδωξε τὴν ἡρεμίαν τοῦ ὁμοιομορφου, ἀνεὺ σκανδάλων καὶ διαίρεσεων, αἵτινες διέκρινον τὴν ἀρχαίαν Ἐκκλησίαν (ὡς ἀντιπαρετήρησεν ὁ νομιμόφρων ἱστορικὸς τῆς αὐτῆς συνόδου ἱησοῦ-της Pallavizzini).

Οὕτω κατοχυρωθεῖσα πάντοθεν εἰς ἀμετακίνητον οὐσίτημα διοικήσεως ἐξωτερικῆς, τὸ ὁποῖον ἀποπνίγει τὴν ἐσωτερικὴν ζωὴν, ἡ καθολικὴ Ἐκκλησία ἀποκρούει πᾶσαν κίνησιν πνευματικὴν, ἧτις καὶ μὴ κατ' οὐσίαν διαφωνοῦσα πρὸς τὸν καθολικισμὸν ἐπιτρέπει ὁμως ἐαυτῇ ἐλευθερωτέραν πῶς διατύπωσιν. Διὰ τοῦτο κατεδίκασε τὸν Ἰανсениσμὸν χωρὶς κἄν νὰ ἐξετάσῃ σοβαρῶς τὸ κύριον τοῦ Jansen βιβλίον· περιττοὶ δὲ καὶ μάλιστα καὶ ἐπικίνδυνοι δι' αὐτὴν εἶνε ὁ Pascal, ὁ Fenelon, ὁ Lamenaie καὶ ὁ Loisy καὶ αὐτὸς ὁ ἐπ. Duchêne. Ἐν ᾧ δὲ ἡ ἀρχαιότερα Ἐκκλησία, καὶ αὐτὴ ἐτι ἡ τοῦ Γρηγορίου τοῦ 5' καὶ Ἰννο-

κεντίου τοῦ γ' (ια'-ιγ' αἰῶνες) ἀνεγνώριζεν ὅτι ἡ ἀγιότης ἐξαγοράζεται δι' ἀγώνων καὶ κόπων, ἢ νεωτέρα ῥωμ. Ἐκκλησία διὰ τοῦ ἰησοῦτισμοῦ κατέστησε τὴν ἐξουσίαν τῆς τελειώσεως ἔργον ευκόλον καὶ ἰδίᾳ εύονον. Ἐν ᾧ ἡ μεσαιωνικὴ Ἐκκλησία ἴστατο εἰς τὸ κέντρον τοῦ ἱστορικοῦ βίου, ἢ ῥωμ. Ἱστορία τῶν νέων χρόνων *ἐξήλθεν ἔξω τῆς Ἱστορίας*, ἀπομακρυνθεῖσα ἀπὸ τῆς πραγματικῆς ζωῆς; διὰ τινων συντομοωτάτων ὀρισμῶν τοῦ *Συλλάβου* καὶ διὰ τοῦ μακροῦ καταλόγου τῶν βιβλίων τοῦ Index. Ὅταν δὲ τελευταῖον ἠσθάνθη τὴν ἀνάγκην ν' ἀνασυνδέσῃ ἑαυτὴν πρὸς τὴν ῥαγδαίως ἐξελισσομένην πραγματικότητα καὶ ν' ἀνακτήσῃ τὸ πρότερον κύρος αὐτῆς; ἐπὶ τῶν ψυχῶν, παρήχθη τὸ περὶ ἔργον φαινόμενον τοῦ «Χριστιανικοῦ σοσιαλισμοῦ», καταπληκτικῶς πταχοῦ εἰς ἰδέας καὶ ἄνευ ρυθμοῦ—ἀληθῆς σύμπτωμα ἀποσβέσεως τοῦ δημιουργικοῦ πνεύματος, οἷον εἰ τις ἀμοιβῇ τῶν ὑπηρεσιῶν τοῦ ἰησοῦτισμοῦ πρὸς τὴν ῥωμ. Ἐκκλησίαν.

Ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸν μοναχὸν Λουθήρον, ὅστις διὰ τὸν φόβον τῆς ἀμαρτίας, τὸν ὁποῖον δὲν ἔβλεπε θεραπευόμενον ὑπὸ τῆς ἀμαρτανούσης Ἐκκλησίας, ᾤδηγησε τὸν ἄνθρωπον πρὸς τὸν μόνον δυνάμενον νὰ σώσῃ ἀπὸ τῆς ἀμαρτίας Θεὸν διὰ τῆς εἰς αὐτὸν ἀπολύτου πίστεως, ἦν δὲν ἠδύνατο νὰ ἔχῃ εἰς τοὺς ἐπὶ γῆς ἐπισήμους αὐτοῦ ἀντιπροσώπους (τὴν Ῥωμ. ἐκκλησίαν), ὁ στρατιώτης Λουθάρας τὴν ἀμαρτίαν ἐνόμισε πολεμητέαν διὰ τῆς ἐνισχύσεως τῆς Ἐκκλησίας, εἰσάγων εἰς αὐτὴν τὴν στρατιωτικὴν πειθαρχίαν, ἣς τὴν εὐεργετικὴν ἐπιρροὴν αὐτὸς ἐδοκίμασε κατὰ τὸν πολυκύματον καὶ τυχοδιωκτικὸν βίον του. Τὰ ἀποτελέσματα τοῦ ἔργου τῶν δύο τούτων συγχρόνων μεταρρυθμιστῶν φυσικῶς ἀπέβησαν ἐκ διαμέτρου ἀντίθετα. Ἐϋ δὲ δηλ. ὁ Λουθήρος διὰ τῆς ἀτομικῆς πίστεως; ᾤδηγησεν εἰς τὸν πολυπρόσωπον καὶ αἰεὶ κυμαινόμενον προτεσταντισμὸν, μὲ τὰς πολωνύμους αὐτοῦ ἀποχωρήσεις, μὲ τὴν ἀτομικὴν ἐλευθερίαν ὡς γνώμονα κατὰ τὴν πρόσληψιν τῶν θεῶν ἀληθειῶν, ὁ Λουθάρας διὰ τῆς στρατιωτικῆς πειθαρχίας, δηλ. τῆς ἐξουθετερώσεως τῆς ἀτομικῆς βουλήσεως διὰ τῆς ὑπαγωγῆς αὐτῆς; εἰς τὴν τυφλὴν ἐξυπηρέτησιν τῶν ἀναγκῶν καὶ σκοπῶν τοῦ συνόλου, ᾤδηγησεν εἰς τὰ ἀμετακίνητα capitula Tridentina, τὸν Σύλλαβον, τὴν Σύνοδον τοῦ Βατικανοῦ καὶ τὰς ἐξηναγκασμένας ἀντινομίας τῶν διαφόρων concordats καὶ τὸν χωρισμὸν τῆς Ἐκκλησίας ἀπὸ τῆς Πολιτείας. Ἐκ τοῦ δένδρου τοῦ Λουθάρα, τοῦ διδάξαντος ὅτι «ἐάν ἡ Ἐκκλησία ὀρίσῃ ὅτι τὸ εἰς τοὺς ὀφθαλμοὺς ἡμῶν φαινόμενον λευκὸν εἶνε μέλαν, ὀφείλομεν νὰ λέγωμεν ὅτι εἶνε μέλαν», προήλθεν ὡριμάσας ὁ καρπὸς τοῦ Βελλαρμίνου, καθ' ὃν «ἐάν ὁ πάπας ἀμαρτήσῃ ἀπαιτῶν παρ' ἡμῶν τὴν κακίαν καὶ ἀπαγορεύων τὴν ἀρετὴν, ἡ Ἐκκλησία, ἐάν μὴ θέλῃ ν' ἀμαρτήσῃ πρὸς τὴν συνείδησίν της, ὀφείλει νὰ πιστεύσῃ ὅτι ἡ κακία εἶνε ἀγαθὸν καὶ κακὸν ἡ ἀρετὴ». Ἀπὸ δὲ τούτου μεχοὶ τῶν ἀνοησιῶν καὶ κυνικῶν παραλογισμῶν τοῦ De Maistre ἢ ἀπόστασις οὔτε μεγάλη εἶνε οὔτε κοπιώσης. Εἰς τὸ βάθος τῆς εἰκόνας ἦδη διαφαίνεται παρεσκευασμένη ἡ ἱστορικὴ κωμῶδία τῆς Συνόδου τοῦ Βατικανοῦ.

Οὕτως ἐχούσης τῆς Καθολικῆς Ἐκκλησίας οἱ Σ. ἐξετάξουσιν τὸ ἀναγκαῖον καὶ ὀφείλμον ἢ μὴ τῆς ἐνώσεως τῶν Ἐκκλησιῶν καὶ παρὰ πᾶσαν τὴν ἐπαγωγὸν ἐπιχειρηματολογίαν τῶν διαφόρων σημαιοφόρων τῆς Ἐνώσεως εὐρίσκουσιν αὐτὴν καὶ ἀνωφελῆ καὶ ἰδίᾳ ἀντικειμένην πρὸς τὸ πνεῦμα τοῦ ἀλη-

θυῶς Χριστιανισμοῦ, εἴτε προτείνεται αὐτὴ ὑπὸ πρακτικῶν ἄλλ' ἄθροίσκων ἢ ἀδιαφόρων, πρὸς τὴν θρησκείαν ἐχόντων πολιτικολόγων, ἐπιδιωκόντων τὴν ἔνωσιν τῶν Ἐκκλησιῶν πρὸς δημιουργίαν ἐνιαίου μετώπου κατὰ τοῦ σοσιαλισμοῦ ἢ τοῦ ἐβραϊκοῦ σημιτισμοῦ, ἢ ὡς τρόπον ἐνισχύσεως τοῦ στενοῦ φυλετισμοῦ ἐνὸς κράτους περιλαμβάνοντος ποικίλα στοιχεῖα· ἢ ἐκ καθαρῶς βιωτικῆς σκοπιμότητος, τοιαύτῃ ἐπιδίωξις τῆς ἐνώσεως ἀντὶ πάσης θυσίας εἶνε ἀπαράδεκτος, ὡς θυσιαζουσα τὸ μείζον ἀγαθὸν εἰς τὸ ἔλαττον, τὴν αἰωνίαν καθαρὰν θρησκευτικὴν ἀλήθειαν εἰς τὰ πρόσκαιρα πολιτικὰ ἢ ἐθνοφυλετικὰ κέρδη. Εἴτε προτείνεται ὑπὸ πιστῶν ἀνθρώπων, ἀποβλεπόντων πρὸς πάσας τὰς Ἐκκλησίας ὡς ἐν τινι μέτρῳ σφαλλομένας καὶ ἐπιζητούντων τὴν δημιουργίαν Ἐκκλησίας ἀπηλλαγμένης τῶν ἑλλείψεων τῶν ἐπὶ μέρους Ἐκκλησιῶν· τοιαύτῃ ἀξίωσις θὰ ἴσοῦτο πρὸς ἀπαίτησιν ἀνθρώπου, τιθεμένου ἐκτὸς καὶ ὑπεράνω πάσης μερικῆς Ἐκκλησίας, ἔχοντος δ' ἀπόλυτον τὴν ἀμεροληψίαν ἐν τῇ κρίσει· ἀλλὰ τοῦτο ἐν τῇ πράξει εἶνε ἀσύλληπτον καὶ θὰ ἐσήμαινε τὴν ἀπάρνησιν τοῦ ἱστορικοῦ βίου τῆς τοῦ Ὁρθοδοξίας καὶ τοῦ Καθολικισμοῦ καὶ τῆς βαθείας ἐπιρροῆς ἑκατέρου τῶν δογματικο-ἠθικῶν τούτων συστημάτων ἐπὶ τὸν βίον τῶν πιστῶν. Ἄλλ' οὐδ' ὁ τρόπος τῆς δι' ἀμοιβαίαν ὑπ' αὐτῶν πρὸς ἀλλήλας τῶν ἀπὸ τῆς ἴσης καὶ ὁμοίας ἐν κοινῇ Συνόδῳ παρισταμένων Ἐκκλησιῶν εἶνε ἠθικὸς καὶ πρακτικῶς δυνατός, ὡς ἄγων εἰς τὸν ἐξευτελισμὸν καὶ τὴν μείωσιν τοῦ κύρους πασῶν τῶν Ἐκκλησιῶν καὶ ὡς συνόλου θρησκευτικῶν ἀληθειῶν καὶ ὡς ἱστορικῆς ἐξελίξεως.

Ἡ ἔνωσις τῶν Ἐκκλησιῶν *μόνον διὰ θαύματος* δύναται νὰ ἐπέλθῃ καὶ δὴ «κατὰ τὰς τελευταίας ἡμέρας» καὶ ἄνευ τῆς ἀναμίξεως τοῦ ἀνθρωπίνου παράγοντος. Μέχρι τότε ὁ ἀληθὴς Χριστιανὸς πάσης Ἐκκλησίας ὀφείλει νὰ μὴ ἀμφιβάλλῃ εἰς τὴν ἀλήθειαν τῆς ἰδίας Ἐκκλησίας οὐδὲ νὰ ἐπιζητῇ τὴν σωτηρίαν ἐκτὸς αὐτῆς. Περισσότερα ἀφοσίωσις πρὸς τὸν Θεὸν καὶ ὀλιγωτέρα προσήλωσις εἰς τοὺς ἀνθρωπίνους παράγοντας τῆς ζωῆς θὰ διηκόλυε τὴν προσέγγισιν τῶν πιστῶν πρὸς ἀλλήλους περὶ τὸν κοινὸν Θεὸν καὶ τὴν πρὸς αὐτὸν ἀγάπην καὶ θὰ παρεσκύαζεν εὐκολώτερον τὴν προσέγγισιν τῶν Ἐκκλησιῶν πρὸς ἀλλήλας. Δὲν εἶνε δυνατὴ ἡ ἔνωσις τῶν Ἐκκλησιῶν καὶ ἀπὸ ἐσωτερικῆς δογματικῆς ἀποψεως, ὡς τοῦτο κατεδείχθη κατὰ τὰς μέχρι τοῦδε ἀποπειράς· διότι αὐταὶ αἱ θρησκευτικαὶ δογματικαὶ προϋποθέσεις κατ' αὐτάς δὲν ἦσαν ἀλήθεις· «ὅλη ἡ ἐσωτικὴ *οωτηριολογία* διεμορφώθη ἐπὶ ἐδάφους τῆς ἐπισκοπισθεΐσης ἢ τῆς θρησκευτικο-θεολογικῆς συνειδήσεως, ἣτις ἀπεμακρύνθη ἀπὸ τοῦ χρυσοῦ αἰῶνος τῆς *ἐκκλησιολογίας*». Ἡ ἀποστολικὴ ἀρχαία Ἐκκλησία, παρὰ πάσας τὰς αἱρέσεις καὶ τὰ σχίσματα καὶ τὴν ὑποστήριξιν τούτων ὑπὸ βασιλέων καὶ παπῶν, ἐξενίκα διὰ τὴν ὑπεροχὴν τῆς ἐν αὐτῇ δογματικῆς ἀληθείας. Δὲν δύναται δὲ ν' ἀρῆθῃ τις—λέγει ὁ ἐκ τῶν Σ. κ. Α. Καρτασσῶφ—ὅτι καὶ σήμερον, παρὰ πᾶσιν τὴν ἐξωτερικὴν διάσπασιν, διατηρεῖται ἡ βαθυτέρα συνειδήσις ὅτι ἡ Δυτ. Ἐκκλησία εἶνε τὸ πέμπτον Πατριαρχεῖον τῆς Οἰκουμένης, τὸ ὑπερηφάνως ἀποχωρήσαν ἀπὸ τῆς Ἀνατολῆς, ἀλλὰ κατ' οὐσίαν ἀποτελοῦν ἀναπόσπαστον τμήμα τῆς Οἰκουμηνικῆς Ἐκκλησίας. Ὑπὸ τὴν ἐξωτερικὴν διάσπασιν ὁμως τῶν ἱστορικῶς διηρημένων Ἐκκλησιῶν *ὑπάρχει καὶ σφύλλεται ἡ ἀόρατος Ἐκκλησία* τῆς δογματικῆς διδοχαλίας τῆς ἀρχαίας ἠνωμένης

Ἐκκλησίας καὶ ἐνώπιον ταύτης πρέπει νὰ ὑποκύψῃ ὑποχωροῦσα πᾶσα νεωτέρα ἱστορικὴ καὶ ἐθνικιστικὴ Ἐκκλησία. Ταύτην ἡμεῖς διακηρύττομεν διὰ τοῦ ὄ. ἄρθρου τοῦ Συμβόλου τῆς πίστεως καὶ ὡσαύτως Θεοῦ θεωροῦμεν καὶ ἐπιτελοῦσαν ἀλλὰ μήπω συντελέσασαν τὸ μέγα τῆς εὐσεβείας μυστήριον ἢ ἐν τῷ κόσμῳ ἱστορικὴ Ἐκκλησία, ἢ φέρουσα τὰς ἀδυναμίας τῆς ἀνθρωπίνης ἐξελίξεως, εἰς μόνον πρόδρομος τῆς ἄλλης τῆς αἰωνίας καὶ ἀοράτου, μεθ' ἧς ὅμως εὐρηται εἰς διηκενὴ ἐπικοινωνίαν διὰ τῶν μυστηρίων, τῶν προσευχῶν καὶ τῶν τελετῶν. Ἡ θρησκευτικὴ ἀλήθεια, τὸ σύνολον τῶν δογμάτων δὲν ὑπόκειται εἰς ἐξέλιξιν καὶ ἀνάπτυξιν «διότι τὰ δόγματα δὲν εἰνε θεωρητικὰ ἀξιώματα, ἐξ ὧν βαθμηδὸν καὶ καὶ ἀκολουθίαν ἐξελίσσονται θεωρήματα πίστεως». Διὰ τοῦτο δὲν εἰνε δυνατόν νὰ ὑπάρχωσι μερικαὶ Ἐκκλησίαι κατὰ τὸ «ἐγὼ εἰμι Παύλου, ἐγὼ δὲ Ἀπολλῶ, ἐγὼ δὲ Κηφᾶ, ἐγὼ δὲ Χριστοῦ». Ὁ Χριστὸς εἰνὲ τι ὅλον, ἄνευ διαίρεσως εἰς μέρη. Ἐκ τούτου δὲν εἰνε δυνατόν ν' ἀναμένῃ τις τὴν Μίαν, ἀγίαν, καθολικὴν καὶ ἀποστολικὴν Ἐκκλησίαν ἐκ τῆς ἐνώσεως τῶν ἐπὶ μέρους Ἐκκλησιῶν, δι' ἐξωτερικῶν ἀλληλοὑποχωρήσεων καὶ οἰκονομίας, ἀλλὰ δι' ἐσωτερικῆς πνευματικῆς ἐπικοινωνίας.

Ἡ ὅλη συλλογὴ συμπληροῦται διὰ μακρᾶς καὶ ἀξιολόγου μελέτης τοῦ καθ. Β. Ἡλῆν «περὶ τὸ πρόβλημα τῆς Λειτουργικῆς ἐν τῇ Ὁρθοδοξίᾳ καὶ τῷ Καθολικισμῷ» (σελ. 177—219), ἐνθα ἰδ(ε) ἐξετάζεται ἡ διαφορὰ τῶν δύο Ἐκκλησιῶν ὡς πρὸς τὸ ζήτημα τῆς στιγμῆς τοῦ ὁγιασμοῦ τῶν θείων δώρων καὶ τῆς μετουσίωσης.

Ἐκ τῆς ἀνωτέρω ἀναλύσεως τῆς προκειμένης Συλλογῆς προφανῆς καθίσταται ὁ σκοπὸς τῶν συγγραφέων—ἄμυνα τῆς πατρῆου Ὁρθοδοξίας διὰ τῆς πρὸς αὐτὴν ἀντιπαροβολῆς τοῦ ρωμαϊκοῦ καθολικισμοῦ καὶ ἀπὸ τοῦ ἐσωτερικοῦ αὐτοῦ περιεχομένου, ὡς διτυπώθη μετὰ τὸ σχίσμα, καὶ ἀπὸ τῆς ἐξωτερικῆς αὐτοῦ ἐν τῇ ἱστορίᾳ ἐπιβολῆς μὴ παρέχοντος τὰ ἀναγκαῖα στοιχεῖα τῆς Ἐκκλησίας, τῆς δυναμένης νὰ ἔχῃ ἀξιώσεις νὰ ὀδηγήσῃ εἰς τὴν μεθ' ἑαυτῆς ἐπίστατον τῶν λοιπῶν χριστιανικῶν κόσμων. Οἱ συγγραφεῖς, τινὲς τοῦλάχιστον ἐξ αὐτῶν, ὡς οἱ κ. κ. Γ. Φλωρόφσκη, Α. Καρτασσῶφ καὶ ὁ πρῶτος Ν. Τρουμπετσκόφ, εἴτε ἀπὸ ἰδiosisυγκρασίας, εἴτε κατὰ τινὰ δόσιν θρησκευτικοῦ μυστικισμοῦ πύουσι ἀφθόνως εἰς τὴν μέθοδον τῆς γενικεύσεως ὄρισμένων γεγονότων, οὐχὶ δὲ σπανίως ἢ ὡμῆ πραγματικότης διεκφεύγει αὐτούς, θυσιαζομένη εἰς τὸ γενικὸν πρόγραμμα καὶ τὸν ἀπώτερον σκοπὸν τοῦ κοινοῦ αὐτῶν ἔργου.

A. N. A.

Παλαιολογία καὶ Πελοποννησιακά. (Ἀπάντησις εἰς τὴν κριτικὴν τοῦ κ. Ἀδ. Διαμαντοπούλου).—Ἐν τῷ προηγουμένῳ τεύχει τῆς «Θεολογίας», ὁ καθηγητὴς κ. Ἀδ. Διαμαντόπουλος, ἐν μακρῇ κριτικῇ μελέτῃ περὶ τοῦ ἀρτι ἐκδοθέντος πρώτου τόμου τῶν Παλαιολογειῶν καὶ Πελοποννησιακῶν τοῦ Σπυρ. Λάμπρου ἐπεχείρησε νάνασκειάσῃ γνώμας τοῦ Λάμπρου ἐπὶ ζητημάτων ἱστορικῶν, διαλαμβανομένων ἐν τῷ Προλόγῳ τοῦ πρώτου τόμου τῶν Παλαιολογειῶν καὶ Πελοποννησιακῶν, καὶ ἐμοῦ ὡς ἐπιμελητοῦ τῆς ἐκδόσεως τούτων. Ἐπειδὴ δὲ σιγῆ ἀνασκειαὶ αὗται τοῦ κ. Διαμαντοπούλου, ἂν παρέμενον ἄνευ ἀπαντήσεως, ἦτο ἐνδεχόμενον νὰ ἐκληφθῶσιν ὡς ἀλήθειαι ἐπιστημονικαί, καθήκον μου ἐνόμισα νὰ

προέλθω εἰς ἀποκατάστασιν τῶν πραγμάτων διὰ τῶν ἐνταῦθα κατορθωθῆ-
μοσιευμένων.

Χρὴν σαφηνεῖται ἐξ ὧν παύει τὴν μελέτην μου ταύτην εἰς δύο μέρη, ὧν ἐν τῷ
Α' πραγματεύομαι περὶ τῶν ἱστορικῶν ζητημάτων, ἐν δὲ τῷ Β' περὶ τῶν κριτι-
κῶν εἰς τὸ κείμενον τῶν Παλαιολογείων παρατηρήσεων τοῦ κ. Διαμαντοπούλου.

Α'.

1. Περὶ τῆς ἀνεπιγράφου ἐκκλήσεως πρὸς τὴν ἐν Βασιλείᾳ σύνοδον τῶν
Παλαιολογείων Α' 324 ἔ. ὁ κ. Διαμαντόπουλος ἔγραψε: «Ἡ δὲ ὑπὸ τε τοῦ
Λάμπρου καὶ τοῦ νέου ἐκδότου γενομένη παρατήρησις περὶ ὑπάρξεως ἀποσβε-
σμάτων, ἴσως δὲ καὶ γενικωτέρα ἀναθεώρησις τῆς προσφωνήσεως ἐκείνης, εἶνε
εὐνόητος, γενομένη βραδύτερον ὑπὸ τοῦ Ἰσιδώρου, ὅτε λατινίσας εἶχε πάντα
λόγον νὰ ἐπανορθώῃ σημεῖα τινα τοῦ λόγου του, μὴ συμβιβασόμενα πρὸς τε
τὴν προφανῆ καὶ ὀξείαν ἐχθρὰν μεταξὺ Ρώμης καὶ τῆς ἐν Βασιλείᾳ συνόδου
καὶ πρὸς τὴν νέαν θέσιν τοῦ ῥήτορος ἐν τῇ Ἱεραρχίᾳ τῆς ῥωμ. Ἐκκλησίας»
(γράφ. ἡ ὑπαρξίς ἀποσβεσμάτων, κατὰ τὴν γενομένην παρατήρησιν ὑπὸ τε τοῦ
Λάμπρου καὶ τοῦ ἐπιμελητοῦ τῆς ἐκδόσεως, εἶνε εὐνόητος, ἴσως δὲ καὶ γενικω-
τέρα ἀναθεώρησις...). Ἐγὼ ὁμῶς ἔγραψα ὅτι «ικανὰς τὸ πρῶτόγραφον ἑλληνι-
κὸν κείμενον ὑπέστη μεταβολὰς μέχρι τῆς λατινιστικῆς ἀπαγγελίας αὐτοῦ ἐνώπιον
τῆς συνόδου» (Πρόλογ. σ. γγ'). Ὁ δὲ κ. Διαμαντόπουλος παρανοήσας τὰ πρά-
γματα ἐπλασεν ὅτι ὁ Ἰσιδωρος μετὰ τὴν ἐν Βασιλείᾳ σύνοδον, διὰ λόγους
σκοπιμότητος, ἠλλοίωσε τὸ κείμενον τῆς ἐπιμήμου αὐτοῦ πρὸς τὴν σύνοδον ἐκ-
κλήσεως. Ἄλλ' ἐρωτῶ τίνα σκοπιμότητα θὰ εἶχε τοιαύτη ἀλλοίωσις τοῦ κειμέ-
νου, ἀφ' οὗ ἐσώζετο ἡ ἐπίσημος λατινικὴ μετάφρασις τῆς ἐκκλήσεως, ἡ γενο-
μένη ἐν τῇ συνόδῳ καὶ κατατεθεῖσα ἐν τοῖς ἐπισήμοις πρακτικοῖς αὐτῆς;

Ἄλλ' ἀσχέτως πρὸς τὴν σκοπιμότητα, ὅποια τινες εἶναι αἱ μεταβολαὶ τοῦ
κειμένου τῆς ἐκκλήσεως, ἐν τῷ αὐτογράφῳ κώδικι; Ὁ κ. Διαμαντόπουλος
ἔπρεπε, καὶ ἂν μὴ εἶχε φωτογραφικὸν ἀπείκασμα τοῦ οἰκείου κώδικος τῆς ἐκ-
κλήσεως, ἐκ μόνης τῆς ἐκδόσεως τοῦ Λάμπρου, ἀκριβέστατα περιλαμβανούσης
πάσας τὰς προσθήκας, διορθώσεις καὶ διαγραφὰς τοῦ κώδικος τῆς ἐκκλήσεως,
νὰ κάμῃ ἀντιβολὴν τοῦ κειμένου τοῦ κώδικος πρὸς τὴν λατινικὴν μετάφρασιν.
Διότι τῷ ὄντι ἐν τῷ κώδικι παρατηροῦνται α) διαγραφαὶ λέξεων ἢ φράσεων
ὅλων, ὧν αἱ μὲν ἀντικατεστάθησαν δι' ἄλλων ὑπεράνω τῶν διαγραφισῶν, αἱ
δ' ἔμειναν ἀναντικατάστατοι β) πρόσθετοι λέξεις ἢ φράσεις, ἐν τοῖς δια-
στίχοις ἢ ταῖς ᾄδαις γ) διπλαῖ ἐκφοραὶ, τῆς δευτέρας ἀναγραφομένης ὑπεράνω
τῆς πρώτης δ) διορθωμένοι λέξεις κατὰ χώραν.

Ἐκ τῆς ἀντιβολῆς θὰ ἐφαίνετο ὅτι πᾶσαι αἱ ὑπὸ τοῦ Ἰσιδώρου ἐπενεχθεῖ-
σαι ἰδιοχείρως μεταβολαὶ τοῦ κειμένου ἐν τῷ κώδικι, περιέχονται καὶ ἐν τῇ
λατινικῇ ἐπισήμῳ μετάφρασει! Ἄρα ὁ Ἰσιδωρος εἶναι ἀψῆφος τῆς κατηγορίας
τῆς ἀποδοθείσης αὐτῷ ὑπὸ τοῦ κ. Διαμαντοπούλου.

Ὁ δὲ ἐπίλογος τῆς ἐκκλήσεως, διάφορος ἐν τισὶ ἐν τῷ ἑλληνικῷ πρωτοτύπῳ
τῆς λατινικῆς μετάφρασεως, οὐδεμίαν φέρει ἰδιόχειρον τοῦ Ἰσιδώρου μεταβο-
λῆν. Ἄλλος τις κώδιξ παρισιακός, γνωστὸς τῷ ἐπισκόπῳ κ. L. Petit, τῆς ἐκκλή-
σεως τοῦ Ἰσιδώρου ἐν πρωτοτύπῳ, περιέχει τὸν ἐπίλογον ὀκτριῶς ὡς οὗτος
διετυπώθη ἐν τῇ λατινικῇ μετάφρασει.

Τέλος σημειοῦμεν ὅτι ἀνεπιγράφως ἐξεδώκαμεν τὴν προκειμένην ἑκκλήσιν ἐν σελ. 224, διότι ἀνεπιγράφως φέρεται καὶ ἐν ταῖς λατινικαῖς ἐκδόσεσι τῆς συλλογῆς manus tom. K^o 1214 καὶ tom. A^o 680.

2. Περὶ τῆς ἐπιστολῆς Μάρκου πρὸς τὸν Οἰκουμενικὸν φρονεῖ ὁ κ. Διαμαντόπουλος ὅτι κακῶς ἀπεδόθη αὕτη ὑπὸ τοῦ Λιμπρουεῖς Μάρκον τὸν Εὐγενικόν, γράφων τὰ ἑξῆς.

«Αὕτη οὐδὲν κοινὸν ἔχει πρὸς Μάρκον τὸν Εὐγενικόν» διότι ὑπαινίττεται γεγονότα μὴ δυνάμενα νάποδοθῶσι μήτε εἰς τὸν πατριαρχὴν Ἰωσήφ τὸν Β' (1416—1439), μὴ διακριθέντα διὰ τὴν σταθερότητα τῆς γνώμης του ἐνώπιον τῶν αὐτάρχειων Παλαιολόγων Μανουὴλ Β' καὶ Ἰωάννου Η', μήτε εἰς τούτους τοὺς ἡγεμόνας, ὧν οὐδέτερος θὰ ἠδύνατο νά ὀνομασθῆ ὑπὸ τοῦ παρ' ἀμφοτέρων τιμωμένου Μάρκου τοῦ Εὐγενικοῦ «τύραννος» καὶ δὴ μετὰ διαθέσεων νά δημιουργήσῃ μάρτυρος. Αὕτη ἢ ἐν ἀρχῇ προσφώνησις καὶ ὁ ὅλος τῆς ἐπιστολῆς τόνος δεικνύει ὅτι αὕτη ἐγράφη μακρόθεν καὶ παρ' ἀνδρὸς ὑψηλῆν εἰ μὴ ἐπίσης πατριαρχικὴν κατέχοντος θέσιν πάντως δὲ οὐχὶ Μάρκου τοῦ Εὐγενικοῦ, ὅστις ἐκ τῶν δύο πατριαρχῶν ἐφ' ὧν ὡς ἀρχιεπίσκοπος Ἐφέσου ἐξῆσε, Ἰωσήφ τοῦ Β' καὶ Μητρεφάνου Γ' (1440—3), πρὸς μὲν τὸν πρῶτον δὲν ἠδύνατο νά γράψῃ, ἅτε ἀπὸ τῆς ἑαυτοῦ χειροτονίας (1437, μικρὸν πρὸ τῆς ἀναχωρήσεως εἰς Ἰταλίαν) μέχρι τοῦ θανάτου τοῦ Ἰωσήφ εὐρισκόμενος μετ' αὐτοῦ ἀδιαλείπτως ἐν Φερρόρα, πρὸς δὲ τὸν δευτέρου ἅτε λατινόφρονα εἶχε διακόψει πᾶσαν σχέσιν». 1

Ὅτι ὅμως ἡ προκειμένη ἐπιστολὴ ἐγράφη τῷ ὄντι ὑπὸ Μάρκου τοῦ Εὐγενικοῦ ὑπάρχουσι δύο τεκμήρια, ὧν τὸ μὲν προσάγει ὁ κ. Louis Petit ἐν τῇ Patrologia Orientalis tom. XVII, fascic. 2. σ. 320 γράφων «rapprochez la finale de la lettre au patriarche de la dernière ligne de la Profession de foi de Marc; de part et d'autre il y a identité, non seulement de pensée, mais encore d'expression. Marc qui aime partout à se répéter, s'est ici copié lui-même».

Ὁμολογία τῆς ὀρθῆς πίστεως

τῆς δὲ σῆς διδασκαλίας καὶ τῶν ὑπὸ σοῦ ἐμπνευσθέντων μακαρῶν ἀνδρῶν ἐχόμενος, προστεθειὴν πρὸς τοὺς ἐμοῦ πατέρας, τοῦτο, εἰ μὴ τι ἄλλο, ἐντεῦθεν ἀποφερόμενος, τὴν εὐσέβειαν. 2

Πρὸς τὸν Οἰκουμενικόν

καὶ ὁμολογήμεν μέχρι τῆς ἐσχάτης ἀναπνοῆς ἐν πολλῇ παρρησίᾳ τὴν καλὴν παρακαταθήκην τῶν ἁγίων πατέρων, τὴν σύντροφον ἡμῶν ἐκ παιδῶν ὁμολογίαν, ἣν πρῶτην ἐφθραξάμεθα καὶ ἡ τελευταίον συναπέλθοιμεν, τοῦτο, εἰ μὴ τι ἄλλο ἐντεῦθεν ἀποφερόμενοι, τὴν εὐσέβειαν.

Δεύτερον δὲ τεκμήριον ἀνευρίσκω ἐν τῇ αὐτῇ ἐπιστολῇ, ἐνθα φέρεται: «καὶ αὐτὸς ἔλεει θεοῦ μικρὸν ὑγιαίνω τῷ σώματι» ἀποδεικνύον σαφῶς ὅτι ὁ ἐπι-

1. Σημειωτέον ὅτι ὁ κ. Διαμαντόπουλος ἐν τῷ ἔργῳ του «Μάρκος ὁ Εὐγενικός», ἐν Ἀθῆναις 1899, ἀποδίδει τὴν προκειμένην ἐπιστολὴν εἰς Μάρκον τὸν Εὐγενικόν, γραφεῖσαν ἐν τοῖς ἔτεσι 1441—8, ἰδὲ αὐτόθι σ. 27 καὶ 269.

2. Καλλίστου Βλαστοῦ, Ἱστορία τοῦ σχίσματος σ. 160.

στελλων ἔπασχεν ἐκ χρονίου νοσήματος· πράγματι δ' ὡς εἶναι γνωστὸν Μάρκος ὁ Εὐγενικός κατατρώχεται κατὰ πάντα τὸν βίον τοῦ ὄπλο τόπου ἦτις, ὡς αὐτὸς λέγει, ἦτο τσαντίτης αὐτῆς.

Ἡ δὲ γνώμη τοῦ κ. Διαμαντιοπούλου ὅτι τὰ γεγονότα περὶ ὧν διαλαμβάνεται ἡ ἐπιστολὴ δὲν δύνανται νάποδοθῶσιν εἰς τὸν πατριάρχην Ἰωσήφ, εὐχερῶς διὰ τῶν κατωτέρω θέλει ἀναιρεθῆ.

«Τὰ αὐτόθι γινόμενα (γράφει ὁ ἐπιστέλλων) ἠκούσαμεν καὶ οὐ μετρίως ἠνιάθημεν· πλήν εὐχαριστοῦμεν καὶ μεγάλως δοξάζομεν τὸν φιλόανθρωπον Θεὸν τὸν ἐνισχύσαντά σε ἐν τῇ παρουσίᾳ ὁμολογίᾳ, καὶ ἔτι εὐχόμεθα ὅπως ἰσχυρότερος καθ' ἐκάστην φαίνῃ ἐν πειρασμοῖς καὶ ἀκράδαντος, ἵνα πάντες οἱ ζηλωταὶ τῆς ὀρθοδόξου πίστεως ἔχωμέν σε ἄγκυραν καὶ καταφυγὴν καὶ προσφύγιον». Ἐκ τούτων λοιπὸν εἶναι προφανές ὅτι ὁ οἰκουμενικὸς πατριάρχης εὐρέθη εἰς τὴν ἀνάγκην ἔν τινι συνόδῳ, ἐν Κ)πόλει συγκληθεῖσα νά ἐκθέσῃ τὴν ὁμολογίαν τῆς πίστεώς του, ἦτις ἀναμφιβόλως θά ἦτο, ὡς ὁ ἐπιστέλλων ἐν τέλει τῆς ἐπιστολῆς ἐπιφέρει, «ἡ καλὴ παρακαταθήκη τῶν ἁγίων πατέρων», «ἡ σύντροφος ἡμῶν ἐκ παίδων ὁμολογία», ἡ αὐτὴ δηλαδὴ πρὸς τὴν ἐκθεθεῖσαν ὑπὸ Μάρκου τοῦ Εὐγενικοῦ ἐν τῇ συνόδῳ τῆς Φλωρεντίας. Ἐν τῇ αὐτῇ συνόδῳ τῆς Κ)πόλεως ἔλαβον χώραν καὶ γεγονότα ἅτινα σοῦ μετρίως ἠνίασαν» τοὺς ζηλωτὰς τῆς ὀρθοδόξου πίστεως. Ποία ἦτο λοιπὸν ἡ σύνοδος αὕτη καὶ τὰ λυπηρὰ ἐν αὐτῇ γεγονότα, καθ' ὧν ἀντεπεξῆλθεν ὁ Οἰκουμενικός ;

Κατὰ τὰς μακρὰς διαπραγματεύσεις μεταξὺ τῶν ἡμετέρων καὶ τῆς Δυτικῆς ἐκκλησίας, αἵτινες προηγήθησαν τῆς Φλωρεντιακῆς συνόδου πρὸς ἔνωσιν τῶν ἐκκλησιῶν, δύο κύρια σημεῖα ἀπησχόλησαν τὰ μέγιστα τοὺς ἡμετέρους· ὁ τόπος τῆς μελλούσης νά συγκληθῆ συνόδου, καὶ ὁ τρόπος τῆς διεξαγωγῆς τῶν συνοδικῶν ἐργασιῶν. Προκαταρκτικὴ τις διάσκεψις, συγκληθεῖσα ἐν Κ)πόλει ὑπὸ τοῦ βασιλέως Ἰωάννου Η' τοῦ Παλαιολόγου, ὅστις εἶχε συγκεντρώσει εἰς χεῖράς του πᾶσαν τὴν πρωτοβουλίαν τῶν διαπραγματεύσεων, εἰς ἣν παρέστησαν, πλήν τοῦ βασιλέως, τοῦ πατριάρχου Ἰωσήφ καὶ διακεκριμένων τινῶν κληρικῶν, οἱ μεσάζοντες τοῦ βασιλέως, ὡς καὶ οἱ καθωρισμένοι πρέσβεις πρὸς τὸν Πάπαν, ὁ Ἰάγαρις, ὁ Μακάριος Κουρουνᾶς ἡγούμενος τῆς μονῆς Μαγγάνων καὶ ὁ Δημήτριος Κλειδᾶς, ἐπελήφθη τῆς ἐξετάσεως ἀμφοτέρων τῶν ζητημάτων, τοῦ τόπου καὶ τοῦ τρόπου τῆς μελλούσης συνόδου.

«Τὰ γοῦν πρὸς τὴν τούτων πρεσβείαν, διηγεῖται ὁ Συρόπουλος, σκεπτόμενος καὶ ὑποτυπῶν ὁ βασιλεὺς παραγίνεται πρὸς τὴν δέσποιναν καὶ μητέρα αὐτοῦ ἐν τῇ Παλατιανῇ· συνάγει τε ἐκεῖ τὸν Πατριάρχην, τὸν Ἡρακλείας, τὸν Μονεμβασίας, τὸν μέγαν σακελλάριον, τὸν μέγαν σκευοφύλακα, τὸν τιμωτάτον ἐν μοναχοῖς κυρὸν Ἰωσήφ, τὸν διδάσκαλον, τὸν τιμωτάτον ἐν ἱερομονάχοις καὶ πνευματικοῖς πατέρα κυρὸν Μακάριον τὸν τῶν ἁγίων Ξανθο-

πούλων, τοὺς μεσάζοντας καὶ τοὺς εἰρημένους πρέσβεις· καὶ βουλευεται μετ' αὐτῶν κατὰ τὸ εἰωθὸς τοῖσδε τοῖς βασιλεῦσιν.

~~Ἡ διάσκεψις αὕτη ἀπῆλθε μυστικῆ, οὐδένος ποτε ἀνακοινωθέντος περὶ αὐτῆς. Ἐνδείξεις μόνον ἔχομεν περὶ τῶν ἐργασιῶν τῆς διασκέψεως ἐκ τῶν σχολίων δι' ὧν συνοδεύει ὁ Συρόπουλος τὴν βραχεῖαν ἔκθεσιν τῆς διασκέψεως ταύτης. «Ἡμῖν δὲ οὐκ ἐγνωρίσθη, λέγει ὁ Συρόπουλος, οὔτε τὸ ἀποτέλεσμα τῆς βουλῆς οὔτε ἡ δύναμις τῶν γραμμάτων. Τοῦτο μόνον ἐστοχαζόμεν ἐγὼ ὅτι δυσχερὲς ἐδόκει τὸ τότε συστάν τοῖς παρατυχοῦσιν ἐν τῇ βουλῇ. Ἐβλεπον δὲ καὶ τὸν πατριάρχην ἔκτοτε καὶ εἰς τὸ ἐξῆς δυσχεραίνοντα μὲν κατὰ τὸ δοκοῦν καὶ ἀναγκαζόμενον πρὸς τὸ στέλλειν γράμματα ὁμόφωνα τοῖς βασιλικοῖς γράφοντα δ' οὖν ὁμῶς τε καὶ ἐπόμενον». Εἶπε δὲ ἡμέραν τινὰ πρὸς τὸν Συρόπουλον ὁ μετασχὼν τῆς διασκέψεως Ἰωσήφ ὁ Βρυέννιος ὅτι : «Ἐγὼ ἀφ' οὐπερ ἤκουσα ὅσα ἐν τῇ Παλατιανῇ ἀκήκοα (καὶ ἐπὶ τούτοις ἐκπληκτικὸν τι βοήσας καὶ τὴν χεῖρά κατὰ τὸ στόμα θέμενος) ἔκτοτε ἔγνων, ἔφην, ὡς οὐδέν τι ἀγθὸν ἐνταῦθα γενήσεται. Ἀντέστην γὰρ εἶπε πρὸς ἐκεῖνο τὸ βούλευμα καθὼς ἠδυνάμην . . .». «Ἀλλὰ καὶ ὁ πατριάρχης, ἐξακολουθεῖ ὁ Συρόπουλος, ἔκτοτε λίαν ἠγούμενος ἐπαχθὲς τὸ γενέσθαι τὴν σύνοδον ἐν τόπῳ καὶ ἐξουσίᾳ λατινικῇ καὶ λέγων πολλάκις ὡς εἰ ἐκεῖσε γένηται, οὐκ ἔσται καλὸν τὸ συμπέρασμα τῆς συνόδου καὶ δεικνύων ἑαυτὸν μηδόλως βουλόμενον ἐκεῖσε παραγενέσθαι».~~

Ἐκ τούτων βλέπομεν ὅτι ἡ διάσκεψις τῆς Παλατιανῆς ἐξήτασε καὶ ἔλαβεν ἀποφάσεις περὶ τοῦ τόπου τῆς μελλούσης συνόδου καὶ περὶ τῆς διεξαγωγῆς τῶν ἐργασιῶν αὐτῆς. Συνάγομεν προσέτι ὅτι αἱ ἀποφάσεις, περιληφθεῖσαι εἰς δύο γράμματα, τοῦ βασιλέως καὶ τοῦ πατριάρχου, τὰ ὁποῖα ἀπεστάλησαν διὰ τῶν εἰρημένων πρέσβων πρὸς τὸν πάπαν εἰς Ἰταλίαν, ἐλήφθησαν οὐχὶ ἐν ὁμοφωνίᾳ. Ῥητῶς μνημονεύεται ὅτι ὁ πατριάρχης Ἰωσήφ, μετὰ τοῦ Ἰωσήφ Βρυεννίου τοῦλάχιστον, ἀντέστησαν ἐν τῇ διασκέψει εἰς τὰς προτάσεις τοῦ βασιλέως, ἀλλ' εἰς μάτην. Σκηναὶ βίαιοι ἐξετυλίχθησαν ἀναμφιβόλως ἐν τῇ Παλατιανῇ· ὁ γέρον Ἰωσήφ Βρυέννιος ἀφηγούμενος τὰ τῆς διασκέψεως εἰς τὸν Συρόπουλον διὰ χαρακτηριστικῆς χειρονομίας ἀπεισιώπησε τὰς βιαιότητας.

Ἴδου λοιπὸν ποῦ ἀναφέρεται τὸ τῆς ἐπιστολῆς «τὰ αὐτόθι γεγόμενα ἠκούσαμεν καὶ οὐ μετρίως ἠνιάθημεν».

Κατὰ τὸν χρόνον ἐκεῖνον Μᾶρκος ὁ Εὐγενικός ἐμόναζεν εἰσέτι εἰς τὴν μονὴν τῶν Μαγγίνων τῆς Κ)πόλεως. Ὁ ἠγούμενος τῆς μονῆς ταύτης Μακάριος Κουρουνᾶς μετέσχεν, ὡς εἶδομεν, τῆς διασκέψεως τῆς Παλατιανῆς. Ἐπανελθὼν εἰς τὴν μονὴν του διηγῆθη πάντα τὰ λαβόντα χώραν ἐν τῇ Παλατιανῇ. Ἐκ τῆς μονῆς λοιπὸν Μαγγάνων ἔγραψε τὴν ἐπιστολὴν πρὸς τὸν Νικουμηνικὸν Μῆρκος ὁ Εὐγενικός οἰκουρῶν ὡς ἀσθενής.

Ὅτι ἐν τῇ διασκέψει τῆς Παλατιανῆς ὁ πατριάρχης Ἰωσήφ, συζητουμέ-

νου τοῦ τρόπου τῆς διεξαγωγῆς τῶν ἐργασιῶν τῆς μελλούσης συνόδου, ἀντεπροσώπευσε τοὺς ζηλωτὰς τῆ; ὀρθοδόξου πίστεως, διαδηλοῦται ἐξ ὧν βραδύτερον ἐλέγεν οὗτος πρὸς τοὺς ἐν Κηπόλει συνηθροισμένους ἀρχιερεῖς πρὸ τῆς εἰς Βενετιαν ἀναχωρήσεως τῷ 1487: «Καὶ ἀποδειξομεν τὴν ἡμετέραν δόξαν τῆ τοῦ Χριστοῦ χάριτι καθαροτάτην καὶ λαμπροτάτην καὶ ὅσον τὰ περὶ τῆς δόξης; διδάσκαλοι ἐκείνων φανήσονται οἱ ἡμέτεροι καὶ πεισθήσονται καὶ σέβξουσι τὴν ἡμετέραν δόξαν καὶ οὕτως ἐνωθησόμεθα». Μικρὸν δὲ περαιτέρω προσέθηκεν ὁ πατριάρχης: «Εἰ δὲ καὶ πρὸς βίαν χωρήσουσιν, ἡμεῖς μὲν οὐδ' ὄλωσ τῆς πατρῴου καὶ θυμοῦς ἡμῶν δόξης ἐκκλινοῦμεν κατὰ τι, κἂν βασάνους ἡμῖν ἐπαγάγωσιν· ἀλλὰ πάντ' ἂν ὑποσταίημεν ἢ παρασαλεύσαι τι ὧν παρελάβομεν ἐκ τε τῶν ἁγίων καὶ οἰκουμενικῶν συνόδων καὶ τῶν ἱερῶν τῆς ἐκκλησίας διδασκάλων».

Τὰ δὲ λεγόμενα ἐν τῇ ἐπιστολῇ πρὸς τὸν οἰκουμενικὸν «ὅπως ἰσχυρότερος καθ' ἑκάστην φαίνη ἐν πειρασμοῖς» σχετίζονται πρὸς ὅσα ὁ Συρόπουλος ἱστορεῖ περὶ τινος ἰδιωτικῆς συσκέψεως ἐν τῷ πατριαρχικῷ κελλίῳ, οὗ μετέσχον μετὰ τὴν διάσκεψιν τῆς Παλατιανῆς ὁ πατριάρχης, ἐκκλησιαστικοὶ τινες ἄρχοντες καὶ δύο ἄρχοντες ἐκ τοῦ παλατιοῦ. Κατὰ ταύτην ἐπαναλαβόντος τοῦ πατριάρχου, ὡς φαίνεται, τὰ αὐτὰ ἄπερ καὶ ἐν Παλατιανῇ εἶχεν ὑποστηρίξει, «ἐπληνέθη. . . ὁ πάτριάρχης; παρὰ πάντων τῶν ἀκουσάντων ταῦτα. . . καὶ ἠξιώσαμεν καὶ παρεκαλέσαμεν αὐτὸν ἵνα ἴσταται ἀεὶ καὶ ἐνεργῆ καὶ πράττη ὅσα εἰσὶν ἀρμόδια ὑπὲρ τῆς τοιαύτης βουλῆς»¹.

Οὕτω διασαφηνίζεται πλήρως ὅλον τὸ κεῖμενον τῆς ἐπιστολῆς πρὸς τὸν Οἰκουμενικὸν τοῦ Μάρκου Εὐγενικοῦ, ἧς μετὰ τάνωτέρω ἀποβιβλίνει μνημεῖον πλῆττιμον διὰ τὴν ἱστορίαν τῆς ἐν τῇ Παλατιανῇ διασκέψεως, συμπληροῦσα τὴν πηγὴν τοῦ Συροπούλου.

Τὸ ἐν τῇ ἐπιστολῇ «ἀπογνώτω τῶν ἄλλων ὁ τύραννος» ὅπερ ἀπέδωκεν ὁ κ. Διαμαντόπουλος εἰς Μανουὴλ ἢ Ἰωάννην Παλαιολόγον, ἀπλοῦστατα εἶναι χωρὶον εἰλημμένον ἐκ τοῦ Γρηγορίου τοῦ Νανζιανζηνοῦ ἐκ τοῦ λόγου αὐτοῦ εἰς τοὺς Μακκαβαίους (Patr. Gr. 35, 921), οὐδόλωσ δυνάμενον νὰ δυσχεράνη τὴν κατανόησιν τῆς ἐπιστολῆς.

Ὅρθῶς λοιπὸν κατὰ τάνωτέρω ὁ Λάμπρος ἐν τῷ Προλόγῳ σ. 18' εἶχεν εἰκάσει τὸν ἐπιστέλλοντα, τὸν ἀποδέκτην τῆς ἐπιστολῆς καὶ τὴν χρονολογίαν αὐτῆς. 2

3. Περὶ τῆς χρονολογίας τοῦ θανάτου Μάρκου τοῦ Εὐγενικοῦ ὁ κ. Διαμαντόπουλος γράφει ὅτι: «ὁ Λάμπρος ἀδίκως ἐπανέρχεται εἰς τὸ ζήτημα τοῦ θανάτου Μάρκου τοῦ Εὐγενικοῦ μετὰ τὴν ὑπὸ τοῦ Draeseke εἰσῆγησιν τοῦ ἔτους 1443 καὶ τὴν ἐπὶ θετικωτέρων βάσεων ὑφ' ἡμῶν ὑποστήριξιν τῆς χρονολογίας τούτης».

Ἐπειδὴ δηλαδὴ ὑπάρχουσι πολλοί, σύγχρονοι τοῦ Μάρκου, ἢ μεταγενέστεραι πηγαί, διαφόρως παραδίδουσαι τὸ ἔτος τοῦ θανάτου αὐτοῦ, οἱ νεώτεροι ἱστορικοὶ ἀκολουθοῦσιν ἄλλος ἄλλην χρονολόγησιν. Ὁ Λάμπρος ἀκολουθῶν τὸν

1. Συρόπουλος σ. 15.

2. Πβλ. Louis Petit, αὐτόθ, σ. 320.

Παπαδόπουλον Κεραμέα, ὅστις ἐχρησιμοποίησε τὴν πηγὴν τοῦ συγχοῦτου Rus-
cuk 1 ἀπεδέχτο τελευταίον τὸ 1449 ὡς ἔτος τοῦ θανάτου τοῦ Μάρκου. Νέα
πηγὴ δημοσιεύθεισα μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Λάμπρου ὑπὸ τοῦ κ. Γιὸν. Mer-
caud 2, χρησιμοποιηθεῖσα δ' ἔπειτα καὶ ὑπὸ τοῦ κ. Louis Petit, περὶ ἧς διέλα-
βεν ἐν τῷ Προλόγῳ σ. 53', ἐμφανίζει Μάρκον τὸν Εὐγενικὸν ἀκόμη ζῶντα τοῖς
πρώτοις μῆνας τοῦ ἔτους 1444 3. Ἐπειδὴ ὁμοῦ χωρίον τι τοῦ κώδικος τῆς
ἐθνικῆς τῶν Παρισίων βιβλιοθήκης Coislin 101 φ. 286 ἀναφέρει τὸν Μάρ-
κον τεθνεῶτα, ἐγράφη δὲ τοῦτο κατ' Ἰουλίον τοῦ 1445 τὸ βραδύτερον, τὸ
πιθανώτερον εἶναι ὅτι ὁ Μάρκος ἀπέθανε τῆ 23 Ἰουνίου 1444.

Ἄλλ' ἡ ἴδια τοῦ κ. Διαμαντοπούλου χρονολόγησις δὲν ἔγινεν, ὡς λέγει,
«ἐπὶ θετικωτέρων βάσεων» ἀλλ' ἐπ' ἐπισηφῶν βάσεων. Πρῶτον διότι ἀποδίδει
τὴν εἰς μονοχὸν χειροθεσίαν Μάρκου τοῦ Εὐγενικοῦ εἰς τὸν πατριάρχην Εὐθύ-
μιον, ἐν ᾧ ἐν τῷ Λόγῳ Μανουὴλ τοῦ μεγάλου ῥήτορος φέρεται: «Ἐπειτα δὲ
τῷ ἱερῷ τῆς μεγάλης ἐκκλησίας ἐγκαταλεγεῖς κλήρω, σφραγίδι καὶ εὐλογίᾳ τοῦ
ἀριωτάτου ἐν πατριάρχεις καὶ σοφωτάτου Εὐθυμίου ἐκείνου, ὅλον ἑαυτὸν τῷ
θεοπνεύστῳ γραφῆ ἐκδίδωσιν» εἶτα τὸ μοναχικὸν ἀμφιέννυται σχῆμα ἐν τῷ
ἱερῷ καὶ μεγάλῃ τῶν Μαγγάνων μονῇ. 4 Δεύτερον διότι ἄνευ ἀποχρῶντος
λόγου λαμβάνει τὸ τελευταῖον ἔτος τῆς πατριαρχείας τοῦ Εὐθυμίου 1416 ὡς
βάσιν τῆς χρονολογήσεώς του.

4. Τὸ ἐγκώμιον Μάρκου τοῦ Εὐγενικοῦ «εἰς τὰ τέσσαρα τοῦ ἐνιαυτοῦ κά-
λιστα ἄνθη», ὅπερ κατὰ τὴν μαρτυρίαν τεσσάρων κωδικῶν ἀπεστάλη ὡς ἐπι-
στολὴ πρὸς τὸν βασιλέα Ἰωάννην Η' τὸν Παλαιολόγον, κατὰ τὸν κ. Διαμαν-
τόπουλον ἀπεστάλη οὐχὶ πρὸς Ἰωάννην τὸν Παλαιολόγον, οὐδὲν πρὸς τὴν φι-
λολογίαν καὶ τὴν τέχνην ἔχοντα τὸ κοινόν, ἀλλὰ πρὸς τὸν φιλολογώτατον καὶ
ἐπιστημονικώτατον πατέρα αὐτοῦ κοὶ προκάτοχον Μανουὴλ τὸν Β'. . . διότι
ὁ Ἰωάννης ἐγένετο συμβασιλεὺς τοῦ πατρὸς μόνον κατὰ τὸ 1422 ὅτε ὁ Μάρ-
κος εἶχε πολὺ προχωρήσει εἰς τὸ συγγραφικὸν στάδιον, ὑπερβάς ἤδη τὸ 30ὸν
ἔτος τῆς ἡλικίας, ἐνῶ ὁ αὐτὸς ἀποκαλεῖ τὸ ἐγκώμιον «ἀπαρχὴν τῶν πόνων».

Ἐν πρώτοις παρατηροῦμεν ὅτι ὁ κ. Διαμαντόπουλος τὴν μονοθεσίαν τοῦ
Μάρκου Εὐγενικοῦ ἐπὶ τῇ ἀλώσει τῆς Θεσσαλονίκης τοῦ 1430 θεωρεῖ ἐν τῷ
ἔργῳ αὐτοῦ «Μάρκος ὁ Εὐγενικός» σ. 49 σημ. 2 «ὡς ἐν τῶν πρωϊμωτέρων ἐρ-
γων τοῦ Μάρκου» τότε δὲ ὁ Μάρκος θὰ ἦγε περίπου τὸ 38 ἔτος τῆς ἡλικίας
του. Ἀφοῦ λοιπὸν εἰς ἡλικίαν 38 ἐτῶν ἐμφανίζονται τὰ πρωϊμώτερα ἔργα τοῦ
Μάρκου, πῶς τὸ ἐγκώμιον εἰς τὰ τέσσαρα κάλλιστα ἄνθη ἢ ἀπαρχὴ τῶν πόνων
του δὲν ἦτο δυνατόν νὰ γραφῆ κατὰ τὸ 30 περίπου ἔτος τῆς ἡλικίας του;
Δεύτερον παρατηροῦμεν ὅτι εἶναι υπερβολικὸς ὁ ἰσχυρισμὸς ὅτι ὁ βασιλεὺς
Ἰωάννης Η' «οὐδὲν πρὸς τὴν φιλολογίαν καὶ τέχνην ἔχει τὸ κοινόν», ἀφοῦ
ἔχομεν καὶ ἄλλην ἐπιστολήν, τοῦ Μ. χαλῆ Χρυσολοῦρα, πρὸς τὸν αὐτὸν Ἰωάν-
νην Η' περὶ συγκρίσεως τῆς παλαιᾶς καὶ νέας Ρώμης, τὴν συνεκδομένην
μετὰ τῶν Πατρῶν ὁ αὐτὸς δὲ Ἰωάννης Η' ἔθηκε τὸ φιλοσοφικὸν ζήτημα περὶ

1. Byz. Zeit, 11, 51.

2. Περιοδ. Bessarione τόμ. 36, 109-46.

3. Louis Petit, αὐτόθ. σ. 327.

4. Patrol. Orient. τόμ. XVII f. 2. σ. 402.

τῆς ἄθυνασίας τῶν ἀλόγων ὄντων εἰς τὸν Μάρκον τὸν Εὐγενικὸν πρὸς λύσιν.

Ἡ δὲ βεβαίωσις τοῦ κ. Διαμαντοπούλου ὅτι καὶ ἐν τῷ ἔργῳ τοῦ «Μάρκος ὁ Εὐγενικός» σ. 268 τὸ προκειμένον ἐγκώμιον ἀπεδόθη εἰς τὸν βασιλέα Μαυροῦλ Β', ἐκ τυπογραφικῆς δ' ἀβλεψίας εἶχε τυπωθῆ Ἰ. Παλαιολόγον ἀντὶ Μ. Παλαιολόγον, δὲν συμφωνεῖ πρὸς τὴν παραπεμπτικὴν ὑποσημείωσιν τῆς αὐτῆς σελίδος, ἐνθα εἰς πίστῳσιν τοῦ ὅτι ἡ προκειμένη ἐπιστολὴ ἀπηυθύνετο εἰς Ἰωάννην Η' προσάγεται ἡ μαρτυρία τοῦ Ἀλλατίου de Synodo VIII p. 545 (ὅστις τῷ ὄντι μνημονεύει κώδικος κατ' ὃν ἡ προκειμένη ἐπιστολὴ ἀπηυθύνετο εἰς Ἰωάννην Η') καὶ ἡ τοῦ Καταλόγου τῆς Μοσχαϊκῆς συνοδικῆς βιβλιοθήκης ἀριθ. 293 (ἐνθα τῷ ὄντι μνημονεύεται ἄλλη μὲν ἐπιστολὴ, ἀλλὰ καὶ αὕτη εἰς Ἰωάννην Η' «ἀπορήσαντα πρὸ τοῦ λατινισμοῦ»).

5. Ὅταν ὁ Λάμπρος ἐν σελ. κα' γράφῃ ὅτι Μητροφάνης ὁ Γ' ἀνῆλθεν εἰς τὸν πατριαρχικὸν θρόνον «τῇ 4 Μαΐου 1410 μετὰ τετραετῆ σχεδὸν χρεσίαν τοῦ θρόνου Κ[α]πόλεως» ἀσφαλῶς ὑπελόγισε τὸν χρόνον ὅστις διέρρευσεν ἀπὸ τοῦ 137, ὅτε ὁ πατριάρχης Ἰωσήφ Β' ἀπῆλθεν ἐκ Κ[α]πόλεως συνοδεύων τὸν βασιλέα Ἰωάννην Η' εἰς Ἰταλίαν, μέχρι τῆς 4 Μαΐου 1410 ὅτ' ἀνερρήθη Μητροφάνης ὁ Γ'. Οὐσιαστικῶς δὲν ὑπῆρχεν ἐν Κ[α]πόλει πατριάρχης ἐπὶ τοῦ πατριαρχικοῦ θρόνου κατὰ τὸν χρόνον τοῦτον.

6. Περὶ τῆς εἰκασίας τοῦ Λάμπρου ὅτι ὁ λατινόφωνος μητροπολίτης Ἀθηνῶν, ὁ μνημονευόμενος ἐν τῇ ἐπιστολῇ τοῦ Μάρκου τῷ Θεοφάνει εἰς Εὐρίππον, ἦτο ὁ Φαντίνος, ἐσημείωσα τὰ δέοντα ἐν σελ. ιγ' τοῦ Προλόγου.

7. Τὴν εἰκασίαν μου ὅτι ἡ ὑπὸ Μάρκου τοῦ Εὐγενικοῦ γραφεῖσα προσφώνησις πρὸς τὸν πάπαν Εὐγένιον, κατόπιν τῆς ἐπεμβάσεως τοῦ βασιλέως Ἰωάννου Η', δὲν ἐπεδόθη τῷ πάπῳ, ὁ κ. Διαμαντόπουλος θεωρεῖ «ἰστίηοικτον», α) διότι «τοῦτο δὲν ἐξάγεται ἐκ τῆς διηγήσεως τοῦ Συροπούλου», β) διότι ὁ Γρηγόριος Μελισσηνός, ὁ μετέπειτα οἰκουμενικός πατριάρχης «ῥητῶς μνημονεύει τοῦ προσφωνητικοῦ πρὸς τὸν πάπαν τοῦ Μάρκου» ἐν τῇ Ἀπολογίᾳ του.

Ἄλλ' ἂν ἐξετάσωμεν τὰς δύο ταύτας παρατηρήσεις.

Ἡ εἰκασία μου ἐστηρίχθη ἀκριβῶς ἐπὶ τοῦ κειμένου τοῦ Συροπούλου. Διότι ὁ Μάρκος ὁ Εὐγενικός προτραπείσ ὑπὸ τοῦ καρδηνοῦ Ἰουλιανοῦ νὰ γράψῃ τὴν προκειμένην προσφώνησιν πρὸς τὸν πάπαν ἐξήρητησεν αὐτὸς ὁ ἴδιος τὴν ἐπίδοσιν τῆς προσφωνήσεως τῷ πάπα ἐκ τῆς ἐγκρίσεως τοῦ Ἰουλιανοῦ· ἂν μὴ ἐνεκρίνετο τὸ περιεχόμενον τῆς προσφωνήσεως ὑπὸ τοῦ Ἰουλιανοῦ δὲν θὰ ἐπεδίδοτο, «εἴπερ ἀρέσει τῇ αἰδουσιμότητι σου σταλήσεται καὶ πρὸς τὸν πάπαν» φέρεται εἰπὼν ὁ Μάρκος. Τί ἐπηκολούθησε λοιπόν; Ὁ Ἰουλιανός ἀναγνώσας τὴν προσφώνησιν ἀπεδοκίμασε τὸ περιεχόμενον αὐτῆς μὴ ἀρκούμενος εἰς τοῦτο ἐνεχείρισε ταύτην τῷ βασιλεῖ Ἰωάννῃ Η' ἵνα διεγείρῃ τὸν βασιλέα κατὰ τοῦ Μάρκου· τοῦτο καὶ ἔγινε. Ὁ βασιλεὺς ὄχι μόνον κατεξάνεστη κατὰ τοῦ περιεχομένου τῆς προσφωνήσεως ἀλλ' ἐπεξήτησε καὶ τὴν τιμωρίαν τοῦ Μάρκου. Ὁ ἱστορικὸς Συροπούλος δὲν ἐκτείνεται περαιτέρω ἐν τῇ διηγήσει του. Ἄλλ' ἐρωτῶ, δὲν δυνάμεθα ἐκ τῶν ἀνωτέρω νὰ εἰκάσωμεν ὅτι ἐματαιώθη ἡ ἐπίδοσις τῷ πάπα τῆς προσφωνήσεως; Τίς θὰ ἐπέδωκε τὴν ἐπίδοσιν; Μάρκος ὁ Εὐγενικός, ἢ ὁ Ἰουλιανός, ἢ ὁ βασιλεὺς;

Ἡ δὲ ῥητὴ μνεῖα τῆς προσφωνήσεως ἐν τῇ Ἀπολογίᾳ τοῦ Γρηγορίου Με-

λισσηνοῦ δὲν σημαίνει καὶ ἐπίδοσιν αὐτῆς τῷ πάτρι. Ἐν αὐτῇ δηλαδὴ ὁ Μελισσηνὸς ἀποκρούων τὴν μομφὴν τὴν ἐπισημασθεῖσαν ὑπὸ Μάρκου τοῦ Εὐγενικοῦ κατὰ τῶν λατινοφρόνων περὶ δωροδοκίας ἐπάγειται. P. O. Migne 100, 132 «ὄχι οὐδ' αὖτε δὲ, εἰ, ὅτι τὸν ἅγιον Εὐγένιον ἰστόρησεν ἵνα δώσῃ τῷ πάτρι καὶ ὅτι προσφωνητικὸν ἔγραψε πρὸς ἐκείνον, γράφων καὶ τοῦτο, πάτερ Ἀβραάμ ἔπαρον τὰς χεῖράς σου καὶ εὐλόγησον τὰ τέκνα σου ἡκοντα ἐξ ἑφῶς, καὶ μὴ λαβὼν ἀντιμισθίαν τούτων μηδὲ χρυσοχοήσας, τὰ τοιαῦτα ἐρεῦγεται». Ἐκ τούτων λοιπὸν δὲν συνάγεται ὅτι ἐπεδόθη ἢ προσφώνησις εἰς τὸν πάπαν, ἀλλὰ μόνον ὅτι οὐδεμίαν ἀντιμισθίαν ἔλαβε τῆς προσφωνήσεως.

Τέλος σημειοῦμεν ὅτι ἐκ τοῦ προλόγου τῆς προκειμένης προσφωνήσεως «σήμερον τῆς παγχοσμίου χαρᾶς; τὰ προόμια κ.λ.» εἶναι αὐτόδηλον ὅτι προωρίζετο ν' ἀναγνωσθῆ καὶ ἐπιδουθῆ ἔν τινι ἐπισήμῳ ἡμέρᾳ αὐτῇ ἂν δὲ ὁ Ἰουλιανὸς εἶχε προτρέψει τὸν Μῆρκον «ἵνα γράψῃ τι πρὸς τὸν πάπαν ἐγκωμιάζων τε αὐτὸν ὑπὲρ τῆς ἐπιμελείας καὶ τῆς ἀρχῆς ἣν κατεβάλετο πρὸς τὴν ἔνωσιν», παραβάλλοντες τὴν γραφεῖσιν προσφώνησιν πρὸς τὸ σχέδιον τοῦ Ἰουλιανοῦ ὑποχρεούμεθα νὰ συναγάγωμεν ὅτι ὁ Μῆρκος δὲν ἠκολούθησε πιστῶς τὴν ἀνατεθεισάν ἐντολήν, διαχειρισθεὶς ἐλευθέρως τὸ ζήτημα κατὰ τὴν ἰδίαν βούλησιν, ὅτερ συνεπήγαγε καὶ τὴν ἐπέμβρισιν τοῦ βασιλέως ἀπιδόντος εἰς πολιτικὴν σκοπιμότητα.

2. Περὶ τῆς ἐν Φερράρᾳ ἐνδείας τῶν ἡμετέρων ἔγραψα ὅτι ἡ Ἱστορία τοῦ Συροπούλου δὲν συμφωνεῖ πρὸς τὴν νέαν πηγὴν Ἰωάννου τοῦ Εὐγενικοῦ (Παλαιολογεῖον Α' 275, 31 ἐ.) Ὁ κ. Διαμαντόπουλος φρονεῖ ὅτι τὰ ἡμέτερα ταῦτα «δὲν φαίνονται ἀκριβῆ», διότι λέγει μὲν Ἰωάννης; ὁ Εὐγενικὸς «ἐπὶ γὰρ μῆνας ὅλους τέτταρας τὸ ἀποζῆν ἡμῖν ἐκ τῶν οἰκείων προσῆν», ἀλλὰ «τὰ ὑπὸ τοῦ Εὐγενικοῦ λεγόμενα δὲν ἀναφέρονται εἰς τοὺς πρώτους μῆνας τῆς ἐν Φερράρᾳ διαμονῆς, ἀλλὰ μᾶλλον εἰς τοὺς τέσσαρας μῆνας τοὺς πρὸ τῆς ἀναχωρήσεως αὐτοῦ». Ἀκριβῶς ὁμῶς τοῦτο ἔγραψα ἐγὼ ἐν Προλογ. σ. 50' «ὅτι ἐπὶ τέσσαρας μῆνας πρὸ τῆς 15 Σεπτεμβρίου, ἡμέρας τῆς ἐκ Φερράρας ἀναχωρήσεως τοῦ Εὐγενικοῦ, οὐδὲν ἐλάμβανον παρὰ τῶν Λατίνων οἱ ἡμέτεροι». Μετὰ τὴν ἀναχώρησιν ἐκ Φερράρας τοῦ Ἰωάννου Εὐγενικοῦ οἱ Λατῖνοι τῇ 21 Ὀκτωβρίου 1438 ἔδωκαν εἰς τοὺς ἡμετέρους δύο εἰσέτι μηνιαῖα καθυστερημένα σιτηρέσια φλωριῶν 12.8, ἐπὶ τούτῳ δὲ γράφει ὁ Συροπούλος σελ. 172 ὅτι «τὸ σιτηρέσιον ἐκρατήθη ἐκείνη τῶν τεσσάρων μηνῶν προκεχωρηκότων». Ἀλλὰ τίς δὲν βλέπει, ὅτι κατὰ μὲν Ἰωάννην τὸν Εὐγενικὸν οἱ ἡμέτεροι ἐστερηθῆσαν τοῦ σιτηρέσιου ἀπὸ 15 Μαΐου μέχρι 15 Σεπτεμβρίου (= μῆνες τέσσαρες), κατὰ δὲ τὸν Συροπούλον ἀπὸ τῶν μέσων περὶ τοῦ Ἰουνίου μέχρι 21 Ὀκτωβρίου (= ἐπέκεινα τεσσάρων μηνῶν);

9. Περὶ τῆς διαφορᾶς τῶν δύο πηγῶν Συροπούλου καὶ Ἰωάννου Εὐγενικοῦ ὡς πρὸς τὸν τρόπον τῆς ψηφοφορίας τῶν ἡμετέρων ἐν τῇ συνόδῳ τῆς Φερράρας, περὶ ἧς διέλαβον ἐν Προλογ. σ. 50' ἐ., σαφέστατα εἶναι ὅσα ἐκεῖ ἀναγράφονται. Τί θέλει ν' ἀντίειπῃ εἰς ταῦτα ὁ κ. Διαμαντόπουλος δὲν ἠδυνήθη νὰ ἐννοήσω.

B.

1) Παλαιολόγ. Α' 22, 22 «ἀλλ' ἔχουσιν αὐτὸν εἰς τὰ πράγματα μόνον ὥσπερ

τινά κούσουλον». Ὁ κ. Διαμαντόπουλος προτείνει τὴν διόρθωσιν *κόνσουλον*. Ὁρθῶς ὅμως ὁ Λάμπρος ἐτήρησε τὴν γραφὴν τῶν κωδικῶν *κούσουλον*, διότι ὁ τύπος αὗτος τῆς λέξεως εἶναι *προβιωνικός Δημοτικός*, γινώσκων ἐκ τῶν μεσαιωνικῶν κειμένων (ἴδε Du Cange ἐν Ἑλλην. Γλωσσῶν. ἐν λ.). Περὶ τῆς κανονικῆς ἐξελλέως τοῦ τύπου *κόνσουλος*—*κούσουλος* ἰδὲ Γ. Κατζίδακι Μεσ. καὶ Νέα Ἑλλην. 2, 403.

2) αὐτόθ. 22, 25 «ἐπὶ τοὺς καταθεμένους καὶ ὑπογράψαντας μετατίθησιν τὴν αἰτίαν». Ὁ κ. Διαμαντόπουλος προτείνει τὴν διόρθωσιν *συγκαταθεμένους* (δηλ. τῇ εἰώσει). Ὁρθῶς ὅμως ὁ Λάμπρος ἐτήρησε τὴν γραφὴν τῶν κωδικῶν, γινώσκων, ὡς φαίνεται, τὴν παρατήρησιν τοῦ γραμματικοῦ Εὐσταθίου 1261, 19 «οἱ δὲ μεθ' Ὁμηρον καὶ ἐπὶ τοῦ ὁμολογητικῶς *συγκατατίθεσθαι* τὴν λέξιν (κατατίθεσθαι) τιθέασιν».

3) Τῶν Ἐπιτελευτῶν ὁμιλιῶν δὲν εἶναι ἀληθὲς ὅτι παρελείφθη ἡ μνεία τῆς ἐκδόσεως ἐν P. G. τοῦ Migne· λόγος περὶ ταύτης γίνεται καὶ ἐν σελ. κβ' τοῦ Προλόγου καὶ ἐν σελ. 351. Αὐτόθ. 36, 13 «ὥστε συμφέρειν ἐπιχειρήσαι καὶ συλλειτουργεῖν τοῖς ἡμετέροις». Ὁ κ. Διαμαντόπουλος προτείνει τὴν διόρθωσιν *συμφορέειν*, ἣν ὁ κ. Petit ἔχει ἤδη εἰσαγάγει εἰς τὴν ἐκδοσὴν του, αὐτόθ. σ. 486. Ἡ γραφὴ τοῦ Παρισιακοῦ κώδ. 1218 συμφορεύειν βεβαίως ἀγεί ἡμᾶς εἰς τὸν τύπον *συμφορέειν*, ἀλλ' ἡ τοῦ Μοσχαϊκοῦ 423 συμφέρειν ἀγεί ἡμᾶς εἰς τὸν τύπον *συμφορεῖν*. Ἀμφισβητεῖται λοιπὸν ἡ πραγματικὴ γραφὴ τοῦ συγγραφέως τίς ἦτο· διότι γραμματικῶς ὀρθοὶ εἶναι ἀμφοτέροι οἱ τύποι *συμφορῶ* καὶ *συμφορένω*, καθ' ἃ οἱ τοῦ ἀπλοῦ ρήματος *φορῶ* καὶ *φορένω*· νεώτερος εἶναι ὁ τύπος *φορένω*—*συμφορένω*, σχηματισθεὶς ἐκ τοῦ ἀορίστου ἐφόρῃσα (ἰδὲ Γ. Κατζίδακι αὐτόθ. 1, 286), ἦσαν ὅμως κατὰ τοὺς μέσους χρόνους ἀμφοτέροι οἱ τύποι καὶ ὁ περισπῶμενος καὶ ὁ βαρύτερος ἐν χρῆσει (ἰδὲ Du Cange ἑλλην. γλωσσῶν. ἐν λ. *φορεῖν*—*φορέειν*). Τίς δὲ ἡ σημασία τῆς λ. *συμφορεῖν*; Ὁ Du Cange ἐν τῷ ἑλλην. γλωσσῶν. δὲν ἠδυνήθη νὰ καθορίσῃ τὴν σημασίαν τῆς λέξεως, διότι περὶ τοῦ ἀπλοῦ ρήματος γράφει: *φορεῖν*=*venir, adesse*, *πλανηθεὶς* φαίνεται ἐκ τῆς ἀναγνώσεως τοιούτων χωρίων, οἷον τὸ τῆς Ἱστορίας Συροπούλου σ. 319 «*εφορέσαμεν οὖν εἰς τὸν ναὸν τῆς μονῆς τοῦ ἁγίου Γεωργίου*». Τὸ *φορεῖν* ὅμως ἐν τῇ λειτουργικῇ γλώσσῃ σημαίνει=*περιβαλλεσθαι τὴν ἱερατικὴν ἢ ἀρχιερατικὴν στολὴν*, τὸ δὲ *συμφορεῖν*=*περιβάλλεσθαι ἱερατικὴν ἢ ἀρχιερατικὴν στολὴν ἐν συλλειτουργίᾳ μετ' ἄλλων*, ὡς Συροπούλ. 286 «*λειτουργήσαντος τοῦ παπα, συμφορεσάντων αὐτῷ τῶν ἡμετέρων*...». Σημειωτέον ἐν τέλει ὅτι πάντα τὰ νεώτερα λεξικά οὐδὲν περὶ τῶν λέξεων *φορῶ*—*συμφορῶ* διδάσκουσι.

4) αὐτόθ. 191, 27 «οὗτος ὁ ἀγαθὸς Κύριος ἐπεσκέπαστο τὴν καρδίαν σου». Ὁ κ. Διαμαντόπουλος προτείνει τὴν διόρθωσιν *αὐτὸς ὁ ἀγαθός*... μὴ λαβὼν ὑπ' ὄψιν ὅτι ὁ κώδιξ εἶναι αὐτόγραφος καὶ ὅτι πρέπει νὰ τηρηθῇ ἡ γραφὴ του Ἐπ' ἴσης ἐν 197, 24 προτείνει *πρῶτερον* ἀντὶ τοῦ *πρῶτον* τοῦ αὐτογράφου κώδικος.

5) αὐτόθ. 205, 8 «ὁ τῆ πατρίδι δίκοςμος». Ὁ κ. Διαμαντόπουλος προτείνει τὴν διόρθωσιν *διάκοσμος*. Ἄλλ' ὀρθῶς ὁ Λάμπρος ἐτήρησε τὴν γραφὴν τοῦ αὐτογράφου κώδικος, μεταβαλὼν μόνον τὸν τόνον δίκοςμος—*δίκοςμος* (ἐπίθ.), ἔσημειωσε δὲ τὴν λέξιν ὡς ἀθησαύριστον ἐν σελ. 336.

6) αὐτόθ. 208,18 «τῆς ψυχῆς ἐξελεῖν. Ἄλλὰ πρὶν ἑμαυτοῦ ἢ σοῦ, τῆς φιλιτάτης, ἐπιλήσομαι κεφαλῆς, δεῦρο δὴ καὶ αὐτός...» Ὁ κ. Διαμαντόπουλος προτείνει διορθώσαι τῆ στίξεως «τῆς ψυχῆς ἐξελεῖν, ἀλλὰ πρὶν ἑμαυτοῦ ἢ σοῦ τῆς φιλιτάτης ἐπιλήσομαι κεφαλῆς. Δεῦρο δὴ καὶ αὐτός...» Διὰ τῆς τοιαύτης ὁμοῦ; στίξεως τοῦ κ. Διαμαντοπούλου ἐφθάρη τελείως ἡ ἔννοια.

7) αὐτόθ. 209, 22 «ἐνεβάλλομεν» διορθοῖ ὁ κ. Διαμαντόπουλος εἰς «εἰεβάλλομεν», ἄνευ λόγου, καὶ μάλιστα ἐξ αὐτογράφου κώδικος.

8) αὐτόθ. 211 ἔ. Ὁ κ. Διαμαντόπουλος νομίζει ὅτι τὰ τρία ἐπιγράμματα εἰς Ἄσάνην καὶ Λεοντάρην «ἐσφαλμένως ἀποδίδονται εἰς Ἰωάννην τὸν Εὐγενικόν, ἐν ᾧ εἶπε τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ Μάρκου, ὡς μαρτυρεῖ ὁ αὐτόγραφος κώδιξ τῆς Εἰκοσιφοινίσσης». Ἄλλὰ περὶ τοῦ κώδικος τούτου ἐσημειώθη ἐν Παλαιολογείοις Α' 259 ὅτι ἐσφαλμένη εἶναι ἡ γνώμη τοῦ Παλαδοπούλου Κεραμέως χαρακτηρησάντος τὸν κώδικα ὡς αὐτόγραφον.

Ἀποδέχομαι δὲ ὡς ὀρθὰς, παρατηρήσεις τοῦ κ. Διαμαντοπούλου περὶ τινῶν γραφῶν τοῦ κειμένου προελθούσων ἐκ παραναγνώσεως τῶν κωδίκων, ὡς τὰ ἐν 24, 19 στερητέον ἀντὶ στεργτέον, 38, 24 ἐνδεχόμενος ἀντὶ ἐκδεχόμενος, ἅπερ ἤδη ὁ κ. Petit ἔχει εἰσαγάγει εἰς τὴν ἔκδοσίν του, περὶ ἧς ἀνωτέρω, 196, 28 ἀπὸ θεοῦ ἀντὶ ἀπὸ θεᾶς, 200,27 ὅτε ἀντὶ εἶτε, 202,15 οἷόν τι ἀντὶ οἷόν τε καὶ 207, 6 ἔ. διελύσατε ἀντὶ διαλύσατε.

Ἐν τέλει πρέπει νὰ ἐτανορθωθῇ τὸ ὑπὸ τοῦ κ. Διαμαντοπούλου πολλακίς ἐπαναλαμβανόμενον, ὅτι ἡ προκειμένη ἔκδοσις τῶν Παλαιολογείων εἶναι δῆθεν δευτέρα ἔκδοσις ὑπ' ἐμοῦ γενομένη, ἐνῶ σαφῶς ἐλέχθη ἐν τῇ Εἰσαγωγῇ τί εἶναι ἡ ἔκδοσις αὕτη. Ἐπίσης δὲ καὶ τὸ ἐν «Ἐκκλησίᾳ» Α', 44 ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ γῆραφεν ὅτι τὰ ἐν τέλει τοῦ παρόντος τόμου τῶν Παλαιολογείων «Διορθωτέα καὶ προσθετέα» ὀφείλονται εἰς ἐμέ, ἐνῶ ὡς σαφῶς ἐν τῇ Εἰσαγωγῇ ἐσημειώθη ἐγὼ ἅπλως συνεπλήρωσα τὰ «Διορθωτέα καὶ προσθετέα» ἤδη καταλειφθέντα ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Λάμπρου ἔτοιμα πρὸς ἔκδοσιν.

Ἐν Ἀθήναις τῆ 20 Σεπτεμβρίου 1923.

I. Κ. ΒΟΓΙΑΤΖΙΑΗΣ

Der Römerbrieftext des Origenes nach dem Codex von der Goltz untersucht und herausgegeben von Lic. O. Bauernfeind (Texte und Untersuchungen herausgegeben von A. Harnack und E. Schmidt XLIV, 3). Σελ. VII+119. Leipzig 1923.

Εἶναι ἄρα γε δύσκολον νὰ μαντεύσῃ τις τὸ διαφέρον, ὅπερ διεγείρει καὶ μόνος ὁ τίτλος τοῦ μετὰ χειρὸς βιβλίου παρὰ τοῖς γινώσκουσι τὴν σημασίαν τοῦ ἐπιφανεστάτου ἐκείνου Ἀλεξανδρινοῦ θεολόγου, ὡς μάρτυρος τῆς παραδόσεως τοῦ ἱεροῦ τῆς Κ. Δ. κειμένου; Ὡς ἐμφάνεται ἤδη ἐν τῇ προμετωπίδι τοῦ βιβλίου, ὡς βασίς τῆς κριτικῆς ταύτης ἐργασίας ὑπάκειται ὁ κατὰ τὸν χειμῶνα τοῦ 1897) 1898 ἐν τῇ ἱ. μονῇ τῆς Λαύρας τοῦ ἁγ. Ὁρους ὑπὸ τοῦ συνεργάτου τοῦ γνωστοῦ μεγάλου ἐγχειρήματος τοῦ v. Soden, ἤδη δὲ διαπρεποῦς καθηγητοῦ τῆς θεολογίας Ed. von der Goltz ἀνακαλυφθεὶς καὶ ὑπὸ τούτου μετὰ τοῦ ἐπιφανοῦς σήμερον θεολόγου Wobbermin ἀντιβληθεὶς καὶ ἐν μέρει (κατὰ τὰ σχόλια καὶ τὰς σημειώσεις) ἀντιγραφεὶς σπουδαιότατος κώδιξ 184 B. 64, ὃν ὁ Bauernfeind κατὰ τὸ παράδειγμα τοῦ Harnack προσονομάζει «κώδ. τοῦ v. d. Goltz». Ἡ δὲ τοῦ κώδικος τούτου σπουδαιότης, περὶ ᾧ ἐπραγματεύθη ἔκτενῶς ὁ v. d. Goltz ἐν τῷ 4ῳ τεύχει τῶν Texte u.

Untersuchungen τοῦ 1899, τεκμηριῶνται ἤδη ἐν τοῖς σχολίοις καὶ ταῖς σημειώσεσι καὶ μάλιστα ἐν τῷ εἰς τὰς παυλείους ἐπιστολάς προλόγῳ αὐτοῦ, ἐνθα ἀναγινώσκωμεν τὰς· «Ἰστέον τὰς τὸ τοῦ ἀποστόλου ἐπιστολάς γενομένην ἀπὸ ἀναγράφου παλαιότητος, οὐ πέφαν ἑλάβομεν ὡς ἐπιτετυγμένον ἐκ τῶν εἰς ἡμᾶς ἐλθόντων Ὁριγένους τόμων ἢ ὁμιλιῶν εἰς τὸν ἀπόστολον· εὐρηκότες αὐτὸ συμφωνοῦν οἷς μνημονεύει ρητοῖς ἐν ταῖς εἴτε εἰς τὸν ἀπόστολον εἴτε εἰς ἄλλην γραφὴν ἐξηγήσει ὁ ἀνὴρ. Ἐν οἷς οὐ παραλλάττει ρητοῖς πρὸς τὰ νῦν ἀποστολικά διπλῆν τὴν λεγομένην παρεβήκαμεν ἐξωθεν, ἵνα μὴ νομισθῆ κατὰ προσθήκην ἢ λείψιν ἡμαρτήσθαι τοῖς τὸ ἀποστολικόν. . .». "Ὅθεν ἄμα τῇ ὑπὸ τοῦ v. d. Goltz ἀνακοινώσει τῶν κατὰ τὸν κώδικα τοῦτον, καὶ δὴ παρὰ τὴν ἀρχικὴν διστακτικότητά τοῦ v. Soden εὐλόγως προεβλήθη ζωηροτάτη ἢ προσοχὴ θεολόγων οἷοι ὁ Loisy, ὁ J. Simon, ὁ Eb. Nestle, ὁ Zahn, ὁ Bousset, ὁ Corssen, ὁ Ropes καὶ ὁ πολὺς κριτικὸς τοῦ κειμένου ἐπίσκοπος Westcott, κατὰ τὴν κρίσιν τοῦ ὁποίου μεταξὺ τῶν σχετικῶν πρὸς τὴν κριτικὴν τοῦ κειμένου τῆς K. Δ. ἀνακαλύψων τῆς τελευταίας πεντηκονταετίας μόνον ἢ ἀνανάλυψις (1892) τοῦ παλιμψίστου Σύρου Συναϊτικοῦ λεγομένου δύναται κατὰ τὴν σπουδαιότητα νὰ μετρηθῆ πρὸς τὴν τοῦ v. d. Goltz.

Ἐκ τῶν ἐπὶ μέρος μικρῶν καὶ μεγάλων προβλημάτων, ἅτινα ἀπὸ καὶ διὰ τῆς ἐμφανίσεως τοῦ ἐν λόγῳ κώδικος προβάλλονται, τὸ σπουδαιότατον ἴσως εἶναι τὸ περὶ τῆς καταγωγῆς τοῦ ἐν αὐτῷ περαδιδόμενου κειμένου τῆς πρὸς Ρωμαίους ἐπιστολῆς, περὶ ἧς σημειοῦται ἐν τῷ μνημονευθέντι προλόγῳ εἰς τὰς παυλείους ἐπιστολάς· «ἐν δὲ πρὸς Ρωμαίους ἐκ τῶν εἰς αὐτὴν φερομένων τόμων μεταγραφόμενοι οὐκ ἔχουσι ἀμφισβητήσιμα διπλῆ, ἣτις ἐστὶν αὕτη». Τὸ σπουδαιότατον δὲ τοῦτο ζήτημα ἀπέτελεσε τὸ ὑποκείμενον τῶν ἐν τῷ μετὰ χεῖρας βιβλίῳ περιεχομένων πορισμάτων τῆς ἐρεύνης τοῦ ἐν Greifswald ὕψηγοῦ τῆς θεολογίας Bauernfeind. Ἐν τῇ ἐργασίᾳ ταύτῃ ὁ σ. πραγματεύεται· 1) *περὶ τοῦ κατὰ τὸν κώδ. v. d. Goltz κειμένου τῆς πρὸς Ρωμαίους ἐπιστολῆς* (σ. 1—25) καὶ δὴ α) περὶ τῶν μέχρι τοῦδε ἐπεξεργασίων αὐτοῦ καὶ β) περὶ τῆς μορφῆς τοῦ κειμένου, ἐνθα πρὸς τοὺς ἄλλοις πραγματεύεται καὶ περὶ τῶν γενομένων ἀντιβολῶν τοῦ κώδικος. Σημειώτεον δ' ὅτι ὁ σ. ἔχει πρὸ ὀφθαλμῶν καὶ ἐπωφελεῖται εὐμενῶς παραχωρηθεῖσαν αὐτῷ ὑπὸ τοῦ υἱοῦ καθηγητοῦ v. Soden σχετικῆν ἐργασίαν τοῦ νῦν μητροπολίτου Τρίκκης καὶ Σταγῶν σεβ. κ. Πολυκάρπου, φιλοπονηθεῖσαν τῷ 1902 καὶ περιλαμβανούσαν δευτέραν ἀντιβολὴν τῶν σχολίων, ἣν ἐκτιμᾷ ἀρκούντως ὡς «παρέχουσαν οὐσιώδεις ὑπηρεσίας» (wesentliche Dienste), ἐπικρίνων ἄμα τὸν τέλειον παραγκωνισμόν τῆς μετὰ πολλοῦ μόχθου φιλοπονηθείσης ἀντιβολῆς ταύτης (es ist vor allem zu beanstanden, dass die mit viel Mühe beschaffte Collation II fast ganz unberücksichtigt geblieben ist) (σ. 7). Ἔπειτα πραγματεύεται 2) *περὶ τῆς σχέσεως τοῦ κώδ. v. d. Goltz πρὸς τὰ ἑλληνιστὶ σωζόμενα χωρία* τῆς πρὸς Ρωμαίους ἐπιστολῆς τοῦ Ὁριγένους, τὰ κατάλοιπα δηλ. τοῦ τε εἰς τὴν ἐπιστολὴν ταύτην ὑπομνήματος καὶ τῶν ἄλλων συγγραμμάτων τοῦ Ὁριγένους (σ. 25—52). 3) *περὶ τῆς πρὸς τὸν ἡμίτερον κώδικα σχέσεως τῶν συγγενῶν τούτῳ ὑπ' ἀριθ. β, 47 καὶ 67** χειρογράφων* (σ. 53—74). 4) *περὶ τῶν διαφορῶν μεταξὺ τοῦ κειμένου τοῦ ἡμίτερου κώδικος καὶ τοῦ τῶν ὀριγενικῶν χωρίων τῆς πρὸς Ρωμαίους ἐπιστολῆς ἐν τῇ σχέσει αὐτῶν πρὸς τοὺς λοιποὺς μάρτυρας τοῦ κειμένου τῆς K. Δ.* (σ. 74—81). 5) *περὶ τῶν πορισμάτων ὡς πρὸς τὴν κριτικὴν τῶν κειμένων τῆς πρὸς Ρωμαίους ἐπιστολῆς* (σ. 81—87) καὶ 6) *συγκεφαλαιοῖ τὰ σπουδαῖα συμπεράσματα τῆς ὅλης ἐργασίας* (87—89), κατακλείων ταῦτα διὰ τῆς πιθανολογίας, ὅτι τὸ ἡμίτερον κείμενον θὰ ἔχη ἀξίαν καὶ ὡς πρὸς τὴν ἐξέτασιν ἄλλων βιβλίων τῆς K. Δ. καὶ ὑπο-

δεικνύων κατεθύνσεις, αἷς πρέπει νὰ ἀκολουθήσῃ ἡ τοιαύτη ἐξέτασις. Ὁ σ. πέποιθεν. ὅτι ἐν τῷ κωδ. v. d Goltz οὐ μόνον κατέγραψεν τὸ κείμενον τοῦ Ὁριγένους, ἀλλ' ἀμα λαμβάνομεν ἐννοϊάν τινα περὶ τοῦ τρόπου τῆς κοπιᾶς ἐκείνου ἔργου. Τέλος ἐπισυναπτεται τὸ κατὰ τὸν ἐν λόγῳ κώδικι κείμενον τῆς πρὸς Ῥωμαίους ἐπιστολῆς (σ. 90-119), ὅπερ κατὰ τὸν Bauernfeind δὲν θὰ μένη ἄνευ ἐπιδράσεως ἐπὶ τὰς προσεγεῖς κριτικὰς ἐκδόσεις τοῦ κειμένου τῆς Κ. Δ.

Ἡ ἐργασία αὕτη, ἣν διακρίνει φιλοπονία, μεθοδικότης, εὐστοχία κρίσεως καὶ εὐσυνειδησία, ἀποτελεῖ ἀναμφιλέκτως σπουδαίαν συμβολήν εἰς τὸ λαβυρινθώδες τῆς διοκριβώσεως τοῦ κειμένου τῆς Κ. Δ. τοῦ Ὁριγένους, πρόβλημα, ὅπερ δικαιοῦται ἀπεκδέχεται ἀφθονώτερον καὶ δὴ καὶ ἱκανοποιητικὸν φῶς ἐκ τῆς ἐξερευνησεως τοῦ τιμωτάτου, ἀλλὰ δυστυχῶς εἰσέτι ἀνεκμεταλλεуτου θησαυροῦ τῶν βιβλιοθηκῶν, μάλιστα τῶν ἑλληνικῶν μονῶν, τῶν τε κατὰ τὸ ἅγιον Ὁρος καὶ ἀλλαγοῦ. Ἄς ἐλπίσωμεν, ὅτι ἡ ἑλληνικὴ θεολογικὴ ἐπιστήμη δὲν θὰ βραδύνη νὰ στρέψῃ συντονωτέραν τὴν προσοχὴν αὐτῆς καὶ ἐπὶ τὴν κατεθύνσιν αὐτήν.

ΠΑΝΑΓΙΩΤΗΣ Ι. ΜΠΡΑΤΣΙΩΤΗΣ

Χρυσσοτόμου Α. Παπαδοπούλου ἀρχιμ. (νῦν Μητροπολίτου Ἀθηνῶν) :
Αἱ Ὁρθόδοξοι Ἐκκλησίαι Σερβίας καὶ Ρουμανίας, κατὰ τὸ ἱστορικὸν αὐτῶν παρελθὸν καὶ τὴν νέαν συγκρότησιν. Ἐν Ἱερουσόλοις 1923 σελ. 112.—Ἀναπληρῶν ἐπαισθητὴν παρ' ἡμῖν ἔλλειψιν περὶ τὴν ἱστορίαν τῆς Ἐκκλησίας τῶν δύο ὀρθοδόξων κρατῶν τῆς βορείου Βαλκανικῆς ὁ σεδασμιώτατος Σ. ἐπλήρωσε τὴν ἱστορικὴν ἡμῶν ἐπιστήμην διὰ συντόμου μὲν, ἀλλ' ἀκριβοῦς ἐκθέσεως τοῦ παρελθόντος τῶν δύο ἀδελφῶν Ἐκκλησιῶν καὶ τῆς παρουσίας αὐτῶν καταστάσεως.

Καὶ τὴν μὲν ἱστορίαν τοῦ παρελθόντος ἐπιλοτέγησεν ἐπὶ τῆ βάσει τῶν ἐγκυροτάτων πηγῶν παλαιότερων τε καὶ νεωστῶν μετὰ τῆς συνήθους αὐτῷ ὕγιους κριτικῆς, ἣτις καὶ τὰ λο πᾶ αὐτοῦ ἔργα διακρίνει. Εἶνε εὐνόητοι δὲ αἱ δυσχέρειαι, ἅς συνήτησε κατὰ τὴν γρησιν τῶν πηγῶν τούτων, ὅπου ὁ φυλετικὸς ἐγωϊσμὸς τῶν βαλκανικῶν λαῶν ἀπὸ ἐνὸς ἕβη αἰῶνος συνεκρίμισε πολλὰ μῦση καὶ μεροληψίαν καὶ διαστροφὴν τῆς ἱστορικῆς ἀληθείας εἰς βῆρος τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου καὶ τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ, οὕτως ὥστε ὁ Ἕλλην ἱστορικὸς τῶν Ἐκκλησιῶν τούτων ἀνὰ πᾶν βῆμα δοκιμάζει πικρίας ἐκ τῆς δυσμελείας καὶ μεροληψίας τῶν ξένων ἱστορικῶν. τῶν βυλλόντων ἐκ τοῦ ἀσφαλοῦς, διὰ τὴν ἔλλειψιν ἀμείνων πηγῶν, κατὰ τῆς ἀκροπόλεως τῆς Ὁρθοδοξίας πρὸς τὸν Βόσπορον, καὶ ἀναγκάζεται ἐνίοτε νὰ γίνῃ ἀπολογητὴς τοῦ Πατριαρχείου καὶ νὰ ἐξάγῃ τὴν ἱστορικὴν ἀλήθειαν πολλάκις διάφορον τῆς κοινῶς πρκαδεδεγμένης. Διὰ τὸν γνωρίζοντα τὸν σωθινισμόν μετὰ τοῦ ὀποίου, ὑπὸ τὰς ἰαγὰς τοῦ βουλγαρικοῦ σχίσματος τῷ 1870, ἔγραψαν ὁ σοφὸς ἱστορικὸς τῆς ρωσικῆς Ἐκκλησιαστικῆς Ἱστορίας Ε. Γολουμπίνσκη τὴν «*Σύντομον μελέτην τῆς Ἱστορίας τῶν Ὁρθοδόξων Ἐκκλησιῶν Βουλγαρικῆς, Σερβικῆς καὶ Ρωμουνικῆς ἢ Μολδοβλακικῆς*» (σελ. 732), καὶ οἱ διάφοροι Παλαούζωφ καὶ Δούνωφ καὶ Πετρώφ καὶ οὐ πρὸς περ-λοῦ ὁ ἀρχιεπίσκ. Ἀρσένιος (διὰ τὴν Μολδαυικὴν Ἐκκλησίαν), ὁ Χενοροί εἰς ἀρχαιότερά του ἔργα καὶ οἱ περὶ τὸν Ἀλ. Κούζαν ὑπερπατριῶται, εἶνε εὐνόητος ἡ λεπτὴ θέσις τοῦ συγγραφέως τῆς ὑπ' ὄψιν ἡμῶν ἱστορικῆς μελέτης. Εὐτυχῶς κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη καὶ ἐν Ρωσίᾳ καὶ ἐν Ρουμανίᾳ καὶ ἐν Σερβίᾳ ἐπεκράτησε κριτικώτερον πνεῦμα περὶ τὴν ἐκτίμησιν τῶν ἱστορικῶν γεγονότων, τὸ δὲ Οἰκουμενικὸν Πατριαρχεῖον, κελεύσει τοῦ ἀσιδίου πατρ. Ἰωακείμ. τοῦ Γ', ἐξέδωκεν εἰς τρεῖς ὀγκώδεις τόμους ἐκ τῶν ἀρχείων τοῦ Φαναρίου πληθύν ἐπισήμων ἐγγράφων, ἐπιγεόντων ἀφθονον φῶς εἰς τὴν ἱστορίαν τῶν Ἐκκλησιῶν τῆς Σερβίας, Βουλγαρίας καὶ Ρουμανίας. Τοῦ ποικίλου τούτου ὕλικου ὁ Σ. ἐποίησε σφύρανα χρῆσιν καὶ ὅσον ἐπέτρεπον τὰ στενὰ ὄρια τῆς ἱστορικῆς πραγματείας αὐτοῦ ἡ ἀπ' αὐτῆς ἐτύπωσις διὰ

τὸ ἱστορικὸν αὐτῆς μέρος εἶνε λίαν εὐνοική. Τὸ διήκον ἐν αὐτῇ πνεῦμα καὶ ἡ μέθοδος τῆς ἐρευνῆς τῶν τυγχόντων ἐκκλησιαστικῶν βίβλων τῶν δύο ὁμοδόξων βαλκανικῶν λαῶν ἄγει εἰς λίαν διδαχτικὰ συμπλοκώματα. Παρ' ἀμφοτέροις τοῖς λαοῖς τούτοις ἡ Ἐκκλησία, ἀφ' οὗ εἰς χρόνους δυσχειμέρους τοῦ παρελθόντος περιέσσωσε τὴν φυλετικὴν καὶ θρησκευτικὴν αὐτοτέλειαν αὐτῶν, μετὰ τὴν πολιτικὴν αὐτῶν ἀποκατάστασιν ἐπέστη καὶ ἠδίκηθη παρὰ πολιτικῶν ἀνδρῶν ἢ ἀδιαφόρων περὶ τὴν θρησκείαν, ἢ ἐκ στενῆς ἀτιμύφειας τῆς πολιτικῆς ἐλευθερίας θεωρούντων τὴν Ἐκκλησίαν ὡς ἐκπρασώπησιν τῶν ἄκρως συντηρητικῶν ἢ καὶ ὑπισθοδρομικῶν ἀρχῶν, ἢ καὶ δι' ἄλλους λόγους, οἷους συνήθως διακρίνομεν παρὰ τοῖς πολιτευομένοις τοῦ τέλους τοῦ 19. αἰῶνος (ἡμιμάθεια, μονομερῆς μόρφωσις ἢ καὶ πειθηκισμὸς ἐκ τῶν ἐν τῇ Δύτει δι' ὅλους ἄλλους λόγους συμβάντων). Ἡ μέλεισις τῆς ἐπιρροῆς καὶ τῆς Ἐκκλησίας καὶ συνεπῶς τῆς θρησκείας ἐπὶ τὸν λαὸν προφανῶς ἐβλάψε κοινωνικῶς τοὺς λαοὺς ἐκείνους. Ἐν τούτοις ἡ Ἐκκλησία δὲν ἐνόμισε λήξασαν τὴν κοινωνικὴν καὶ ἐθνικὴν αὐτῆς ἀποστολήν, ἀλλ' ἐντὸς τῶν ὁρίων τῆς νομιμότητος ἀντέδρασε κατὰ τῆς ἀδικίας καὶ πίεσεως τῆς ὑπερφυσιοῦσης κοσμικῆς πολιτικῆς καὶ περιέσσωσε μὲν στοιχεῖά τινα, δυστυχῶς οὐχὶ σπουδαία, τῆς αὐτοτελείας αὐτῆς, ἐξηκολούθη δὲ μᾶλλον εἰρηρικῶς τὸν ἀγῶνα ὑπὲρ τῆς νομίμου θέσεως αὐτῆς ἐν τῷ ἔργῳ τῆς ἀναπλάσεως καὶ εὐημερίας τῶν λαῶν τῶν χωρῶν ἐκείνων, μέχρις οὗ πρὸ μικροῦ ἀνεγνωρίσθη ἢ πλήρης αὐτοτέλεια αὐτῆς. Τὸ ὠραῖον τοῦτο δίδαγμα ὀφείλομεν εἰς τὴν ἐπιτυχὴ ἐκθεσιν τῶν πραγμάτων ὑπὸ τοῦ Μακαρ. Συγγραφέως.

ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΣ Ν. ΑΔΑΜΑΝΤΟΠΟΥΛΟΣ

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

ΙΣΤΟΡΙΚΑ

Ἀρχιμ. Μεθοδίου Κοκτοστάνου: Ὁ ἀρχιεπίσκοπος Κερκύρας Ἀρσένιος. Μελέτη ἱστορικὴ καὶ φιλολογικὴ ἀφορῶσα εἰς τὴν ἐποχὴν τῆς Λατινοκρατίας (1523. σελ. 67).—Ἡ προφανῆς καὶ ὁμολογουμένη φιλοπονία καὶ φιλοτιμία τοῦ σ. δὲν ἀντήμειψαν αὐτὸν δι' ἀδρῶν καὶ ἀπολύτως θετικῶν ἀποτελεσμάτων· ὁ ἀγ. Ἀρσένιος ὁ Κερκύρας ἐκ τῆς καλῆς ταύτης μελέτης δὲν προβάλλει πληρέστερος καὶ σαφέστερος ἢ ὅσον αὐτὸν ἐγνωρίζομεν ἐκ τοῦ Μουσειῶδου, τοῦ Μάρμορα, τοῦ Σ. Παπαγεωργίου καὶ τοῦ ἀειμνήστου Κερκύρας Σεβαστιανοῦ. Ὁ λόγος εἶνε ἀπλούστατος· δὲν ὑπάρχουσι διδόμενα πλείονα τῶν ἤδη γνωστῶν, ὥστε νὰ δικαιολογηθῇ νέα περὶ τοῦ ἀγ. Ἀρσενίου ἐργασία· αἱ δ' ὀλίγαι ἐπανορθώσεις δὲν διαφωτίζουσι σπουδαίως τὰ κατ' αὐτόν. Ἐκ τῶν 67 σελίδων αἱ 30 κυρίως ἀναφέρονται εἰς τὴν περὶ τοῦ ἀγ. Ἀρσενίου ἐρευναν· 14 εἰς τὴν ἐν Κερκύρα λατινοκρατίαν, οὐδέμιαν ἄμεσον σχέσιν ἔχουσαν πρὸς τὸν ἅγιον, ἐκτὸς ὀλίγων γραμμῶν ἀναφερομένων εἰς τὸν ἐν ᾧ τὰ λείψανα τοῦ ἁγίου ἔκειντο νῶν, καὶ 12, ἐν αἷς ἐξετάζεται ὁ ἅγιος «ὡς συγγραφεὺς», ἀλλὰ μετὰ τὴν ἀνάγνωσιν τῶν ὁποίων οὐδὲ ὁ «εὖνοος», κατὰ Θουκυδίδη, ἀνχνύσσης σχηματίζει ἔστω καὶ τὴν ἐλαχίστην γνώμην περὶ τοῦ ἀγ. Ἀρσενίου ὡς περὶ «συγγραφεὺς». Ἐν τούτοις μία ἀνάγνωσις τῶν τριῶν σφισζομένων λόγων τοῦ ἁγίου καὶ κριτικὴ αὐτῶν ἀπὸ ἱστορικῆς, φιλολογικῆς καὶ ρητορικῆς ἀπόψεως θὰ ἐδίαιολόγει τὸν ἄλλως νῦν ἀδικαιολόγητον χαρακτηρισμὸν τοῦ ἔργου ὡς «ἱστορικῆς καὶ φιλολογικῆς μελέτης».

Ρ. Ν. Δ.

Παρθενίου Πολάκη. Πρῶται ἀπόπειραι πρὸς ἀνθρώπων τοῦ Ἐφημεριακοῦ Κλήρου (ΕΦ, τόμ. ΚΑ', τεύχ. Ρ17—Ρ1Β', 1922 σελ. 440—508).—Ὁ συγγραφεὺς λίαν ἐπιχαίρων ἐξετάζει ἐπ' εὐκαιρία τῆς ἡδὴ ἐπιτάπητος ὕλικῆς ἐνίσχυσεως τοῦ Κλήρου

ἦν πρὸ πενήκοντα ἐτῶν προσπάθειαν πρὸς ἀνθρώπων τοῦ ἐγγάμου Κλήρου, ἥτις ἐγένετο διὰ τοῦ ἰδρυθέντος συλλόγου «Σύναξις προσδωτέρειο» καὶ τῶν Κυριακῶν σχολείων, πρωτοστα-
 ζήσαντι καὶ ἄλλων μὲν, ἰσὰς δὲ τοῦ πολλοῦ ἐκείνου Ἀρισταίου Οἰκονόμου, τοῦ πρώτου Ἑλληνοῦ χριστιανοῦ σοσιαλιστοῦ, ὅστις καὶ Ὑπουργὸν τῶν Ἐκκλησιαστικῶν ἦθελεν ἔγγα-
 μον Ἱερέα. Ἐξετάζεται εἴτα ἡ διάστασις ἐγγάμου καὶ ἀγάμου Κλήρου καὶ ἡ ἀντίδρασις
 καὶ διάκλυσις τοῦ Συλλόγου ὑπὸ τοῦ Μητροπολίτου Ἀθηνῶν Θεοφίλου. I. B.

Δημητρίου Σίμου Μπαλάνου, Ἡ πολυτέλεια κατὰ τοὺς χρόνους τῆς Ἐκκλησίας
 (ΝΣ., τόμ. ΙΖ' τεύχος Η' 1922 σελ. 413—445).—Ἐπὶ τοῦ θέματος τούτου ἐγένετο
 διάλεξις ὑπὸ τοῦ συγγραφέως ἐν τῷ Φιλολογικῷ Συλλόγῳ «Παρνασσός». Ὁ συγγρα-
 φεὺς θεωρεῖ ὅτι λίαν αὐστηρῶς κρίνονται τοῦ παρόντος αἱ ἀτχημίαι, ἐν ᾧ τουναντίον ἐπι-
 εικῶς κρίνεται τὸ παρεθὼν παρατηρουμένον μόνον τῶν φωτεινῶν ὄψεων, ἐνεκα τοῦ ὁποῦ
 θεωρεῖται ἡ σύγχρονος ἐποχὴ ὡς εὐρισκομένη εἰς κατάπτωσιν. Δι' ἀναδρομῆς εἰς τὸ παρεθὼν
 καὶ εἰς τὰς πατερικὰς συγγραφὰς σαφῶς δηλοῦται, ὅτι ἡ ἐπικρατοῦσα πολυτέλεια σήμερον δὲν
 εἶναι νέα τῆς ἐποχῆς ἐκδήλωσις, ἀφοῦ κατὰ τὴν μεταχριστιανικὴν ἐποχὴν αὕτη ἦτο τοιαύτη,
 ὥστε νὰ προκαλῆ τὴν αὐστηράν τῶν Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας ἐπιτίμησιν, καὶ νὰ ἀποδει-
 κνῆ ἀληθῆ τὸν Ἐκκλησιαστὴν λέγοντα «οὐκ ἔστι πᾶν πρόσφατον ὑπὸ τὸν ἥλιον ... ἤδη
 γέγονεν ἐν τοῖς αἰῶσι τῆς γενομένοις ἀπὸ ἔμπροσθεν ἡμῶν» (1, 9-10). Ὁ κ. Μπαλάνος ἐξαν-
 τλεῖ τὸ θέμα διὰ παραθέσεως πλείστων Πατερικῶν χωρίων. I. B.

Εὐγενίου Μιχαηλίδου, καθηγητοῦ, Ἡ Παλαιστίνη ἐν τῇ Ἀραβικῇ φιλολογίᾳ (ΝΣ.,
 τόμ. ΙΖ' τεύχ. Θ' 1922 σελ. 479-482).—Ὁ ἀραδομαθὴς συγγραφεὺς, γνωστὸς καὶ ἐξ ἄλ-
 λων παρεμφερῶν δημοσιευμάτων, ἐξετάζει τὸ ὀδοπορικὸν τοῦ Ἀλ-Νάπιση περιηγηθέντος
 τὴν Παλαιστίνην κατὰ τὸν 17ον αἰῶνα, ὅπερ θεωρεῖ ὡς μεγάλης σπουδαιότητος. I. B.

Χρυσοστόμου Α. Παπαδοπούλου, Ἡ ἐν Ἀμερικῇ Ἐπισκοπικῇ Ἐκκλησίᾳ
 (ΝΣ. τόμ. ΙΖ' τεύχ. Θ', 1922 σελ. 483—489).—Ἐξ ἀφορμῆς τῆς ἀποστολῆς τοῦ
 ἱερέως Einhart παρὰ τῆς ἐν Ἀμερικῇ Ἐπισκοπιανῆς Ἐκκλησίας πρὸς τοὺς καταθλιβομένους
 χριστιανούς τῆς Ἀνατολῆς, ἐξετάζονται αἱ πρὸς τὴν Ὀρθοδοξίαν παλαιότερον συμπάθειαι τῆς
 Ἀγγλικανικῆς Ἐκκλησίας καὶ αἱ προσπάθειαι αὐτῆς πρὸς συμβιβασμὸν τῶν ὑπαρχουσῶν δια-
 φερῶν ὑπὸ ἐγκρίτων Ἀγγλων θεολόγων, ὡς τοῦ Χάλλ, τοῦ Birkbeck, τοῦ Grafton, καὶ
 αἱ ἐπὶ τῷ σκοπῷ τούτῳ ἐπανελημμένα ἀποστολαὶ εἰς Ρωσίαν κατὰ τὸ παρεθὼν Ἀγγλων
 ἐπισκόπων. I. B.

Ἀρχιμ. Ἰππολύτου, Ἐν βέμμα ἐπὶ τῆς Βιβλικῆς Ἐταιρείας, ὑπὸ Cantium
 (ΝΣ., τόμ. ΙΖ' τεύχος Θ' σελ. 490-501).—Ἐξετάζεται ἡ ἀνά τὴν οἰκουμένην δρᾶσις τῆς
 Ἀγγλικῆς βιβλικῆς Ἐταιρείας. I. B.

Ν. Σπυρίδωνος, Ἰατροῦ, Ὀδοπορικὸν προσκνητοῦ (ΝΣ. τόμ. ΙΖ' τ. Θ. σελ.
 520 καὶ ἐξῆς).—Ἐνδιαφέρουσα διήγησις περὶ τῆς καταστάσεως τῶν Ἀγίων Τόπων μετ' ἐν-
 τυπώσεων προσωπικῶν προσκνητοῦ ἐλθόντος εἰς Παλαιστίνην τὸ 1865 ἔτος. I. B.

Κωνστ. Γ. Δυοβουνιώτου, Ἰωάννης Μορζήνος (ΝΣ. τόμ. ΙΖ' τ. ΙΑ' σελ. 654
 καὶ ἐξῆς).—Τοῦ κατὰ τὸν 16ον αἰῶνα ἀμάσαντος λογίου Κληρικοῦ ἐκ Κρήτης δημοσι-
 εύονται βιογραφικὰ σημεῖωματα καὶ ἀνάλυσις περισωθέντων ἔργων. I. B.

Ἀρχιμ. Ἰππολύτου, Ἡ γέννησις τοῦ Σωτῆρος χρονολογία καὶ περιστάσεις τοῦ γε-
 γονότος (ΝΣ. τόμ. ΙΖ' τ. ΙΒ' 1922 σελ. 704—710).—Ἐξέτασις τῶν ἱστορικῶν πληρο-
 φηριῶν περὶ τοῦ χρόνου τῆς γεννήσεως τοῦ Σωτῆρος τῶν τε ὑπὸ τοῦ Λουκᾶ καὶ τῶν ὑπ' ἄλ-
 λων συγγραφέων ἀναφερομένων καὶ ἡ ἀντιγνωμία τῶν ὀρθολογιστῶν. I. B.

Τιμηθέου Ἀρχιεπ. Ἰορδάνου, Ἡ τραγωδία τοῦ Παρθενίου Ἱεροσολύμων (ΝΣ.,

το. ΙΖ' τευχ. ΙΒ', 1922 σελ. 717-19).—Βιογραφικά σημειώματα καὶ ὁ τραγικὸς θάνατος τοῦ Πατριάρχου Παρθενίου κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ 19ου αἰῶνος. I. B.

Ἀρχιμ. Καλλιστου, Τὸ ἐν Ἱεροσολύμοις Μοναστήριον τοῦ Ἀγ. Γιω. τοῦ Προδρόμου (ΝΣ. τόμ. ΙΗ' τ. Α' σελ. 3 καὶ ἐξῆς).—Ἱστορικὴ ἐξέτασις τῆς ὑπογεύου Ἐκκλησίας τῆς Μονῆς τοῦ Προδρόμου, ἣν ὁ συγγραφεὺς ἀνάγει εἰς τὸν 4ον αἰῶνα, καὶ περὶ τοῦ τάφου καὶ τῶν λειψάνων τοῦ Βαπτιστοῦ. I. B.

Ἀρχιμ. Ἰππολύτου, Ἱστορικὴ καὶ Μαθηματικὴ χρονολογία (ΝΣ. τόμ. ΙΗ' τ. Α' σελ. 12-20).—Ἐξέτασις τῶν ἡμερολογίων τῶν διαφόρων λαῶν ἀπὸ τῆς ἀρχαιοτάτης ἐποχῆς μέχρις ἡμῶν. I. E.

Εὐγενίου Μιχαηλίδου, καθηγητοῦ, Ἡ Παλαιστίνη ἐν τῇ Ἀραβικῇ φιλολογίᾳ (ΝΣ. τόμ. ΙΗ' Α' σελ. 21—34).—Ἐν τῷ Η' κεφαλαίῳ ἐξετάζεται ἱστορικῶς ἡ ἀραβικὴ τῆς Παλαιστίνης δημοσιογραφία. I. B.

Ἀρχιμ. Ἰππολύτου, Μικτύριον τοῦ Ἀγ. Κόνωνος (ΝΣ. ΙΗ' Α' σελ. 54—57).—Ὁ ἅγιος Κόνων κατήγετο ἐν Ναζαρέτ μαρτυροῦσας ἐπὶ Δεκίου, ἀφήγησις δὲ περὶ τοῦ μαρτυρίου του ἀνεκδοτος δημοσιεύεται ἐκ τοῦ ὑπ' ἀρ. 6 κώδικος τῆς Πατρ. Β βλ. I. B.

Γιμοθέου Ἀρχιεπ. Τορδάνου, Ἐγγραφα περὶ τοῦ προσκυνηματικοῦ ζητήματος (ΝΣ. ΙΗ' Α' 1923 σελ. 35 κέ).—Δημοσιεύονται διάφορα ἔγγραφα διπλωματικά ἀναφερόμενα εἰς τὰς προσκυνηματικὰς διαφοράς. I. B.

Ἀρχιμ. Ἰππολύτου, Μαρτύριον τοῦ Ἁγίου Ἰακίνθου (ΝΣ. ΙΗ', Β' σελ. 116—122).—Δημοσιεύεται ἀνεκδοτος ἀφήγησις τοῦ μαρτυρίου τοῦ Ἁγίου Ἰακίνθου τοῦ ἐκ Καισαρείας ἐκ τοῦ ὑπ' ἀριθ. 6 κώδικος τῆς Πατρ. Βιβλιοθήκης. I. B.

Ἀρχιμ. Ἰππολύτου, Πόντιος Πιλάτος (ΝΣ. ΙΗ', Γ'—Δ', 1923 σελ. 212-223).—Ἐξετάζεται ἡ δρᾶσις καὶ ἡ εὐθὴν τοῦ Πιλάτου κατὰ τὴν δίκην τοῦ Ἰησοῦ. I. B.

Ἀδαμαντίου Διαμαντοπούλου, Σίλδερτρος Συρόπουλος καὶ τὰ ἀπομνημονεύματα αὐτοῦ τῆς ἐν Φλωρεντίᾳ Συνόδου (ΝΣ. ΙΗ', Ε' σελ. 241 καὶ ἐξῆς).—Ἱστορικὴ καὶ κριτικὴ πραγματεία περὶ τοῦ συγγραφέως καὶ τῆς συγγραφῆς αὐτοῦ τῆς ἀναφερομένης εἰς τὴν Φλωρεντιανὴν Σύνοδον. Ὁ συγγραφεὺς εἶναι γνωστὸς καὶ ἐξ ἄλλου σχετικοῦ περιστασιοῦ ἔργου περὶ Μάρκου τοῦ Ἐφέσου. I. B.

Γιμοθέου Ἀρχιεπ. Τορδάνου, Ἡ ἐν Βηθλέμ Βασιλικὴ (ΝΣ. ΙΗ', Ζ', 1923 σελ. 385—421).—Ἀφήγησις διαφόρων συμβάντων διὰ μέσου τῶν αἰῶνων μέχρι σήμερον ἐν τῇ Βασιλικῇ τῆς Βηθλεέμ. Δὲν ἀναγράφεται πόθεν ἀρύονται αἱ πληροφοροὶ αὐταί. I. B.

Christian Pesch, Nestorius als Jrrlehrer. Paderborn 1921 σ. VIII+128 80.—Ἀξία μελέτης διατριβή. K. I. Δ.

Χρυσσοσ. Παπαδοπούλου, Τὰ συγγράμματα τοῦ ἁγίου Σωφρονίου Ἱεροσολύμου «Νέα Σιών» τόμ. 17 (1922) σελ. 130-141.—Βραχεῖα βιογραφία τοῦ Σωφρονίου καὶ ἀξία προσοχῆς κριτικὴ ἐξέτασις τῆς φιλολογικῆς αὐτοῦ δράσεως. K. I. Δ.

B. J. Kidd, A. History of the Church to a. D. 461. Τόμοι I—III: τ. I μέχρι τοῦ 313 σ. VIII—558, τ. II 313—408 σ. VII—471, τ. III 408—461 σ. VII—448. Oxford. Clarendon Press. London, Milford.—Τὸ τρίτομον τοῦτο ἔργον, τὸ πραγματευόμενον τὴν ἱστορίαν τῆς Ἐκκλησίας τῶν πρώτων πέντε αἰῶνων, εἶνε πρῶτον μακρῶν καὶ εὐσυνειδήτων μελετῶν, ὡς μαρτυροῦσιν αἱ πλούσιαι ὑποσημειώσεις. Ἐκ τῶν δύο μεθόδων τῆς ἱστοριογραφίας, τῆς ἀρχαιοτέρας τοῦ Εὐσεβίου, τοῦ Σωκράτους, τοῦ Eleury καὶ τοῦ Tillemont, καὶ τῆς νεωτέρας τοῦ Duchesne καὶ τοῦ Gwaikin, ὁ σ. ἐφήρμωσεν

ἐν τῷ ἔργῳ αὐτοῦ τὴν πρώτην τῶν κλασικῶν ἱστοριογράφων τοῦ παρελθόντος, τὴν τῆς πολυτακτικῆς ὁπλαθῆ υποδιατάξεως καὶ λεπτομεροῦς ἐκθέσεως κατὰ μικρὰ τμήματα, παλινδρομῶν οὖτοι μυστικῶμα ἀπαρτίζοντα.

Γ. Η.

Παρθενίου Πολάκη, Ἰωάννης Ἀπόκαυκος (ΝΣ. ΙΗ', Γ'—Δ' 1923 σελ. 129 καὶ ἐξῆς).—Ἱστορικὴ βιογραφία τοῦ Μητροπολίτου Ναυπάκτου Ἰωάννου, καὶ περιγραφή τῶν διαφόρων προστριβῶν μεταξύ τῶν Ἐκκλησιῶν Κων)πόλεως καὶ τοῦ δεσποτάτου τῆς Ἠπείρου.

I. B.

ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΑ ΓΡΑΜΜΑΤΑ

John Neville Figgis, *The Political aspects of St. Augustine's «City of God»*. Σελ. 132. Longmans.—Τὸ ἔργον ἀποτελεῖται ἐκ πανεπιστημιακῶν παραδόσεων, ὧν ἡ μὲν πρώτη πραγματεύεται περὶ τοῦ γενικοῦ σκοποῦ τοῦ ἔργου τοῦ Ἀυγουστίνου «De Civitate Dei», ἡ δὲ δευτέρα καὶ ἡ τρίτη περὶ τῆς θεωρίας τοῦ Ἀυγουστίνου περὶ Πολιτείας καὶ Ἐκκλησίας ἢ τετάρτη περὶ τῆς ἐπιδράσεως τῆς διδασκαλίας αὐτοῦ ἐπὶ τὸν Μεσαίωνα, καί, τέλος, ἡ πέμπτη περὶ τῆς ἐπὶ τὰς τελευταίας ἐποχὰς ἐπιδράσεως.

Γ. Π.

H. Koch, *Wor Klemens von Alexandrien Priester*; (*Zeitschrift für die N. T. W. ssenschaft* τομ. 10 (1921) σελ. 43-48.

Κ. I. A.

E. Mahler, *Zur Chronologie der Predigten des Chrysostomos wegen der Weihnachtfeier*. (*Oriental. Literaturzeitung* 24 (1921) σ. 56-64.—Ἡ τῶν Χριστουγέννων ὁμιλία τοῦ Χρυσοστόμου ἐξεφωνήθη, ὡς ὁ Clinton δέχεται, τῷ 387 καὶ οὐχὶ ὡς ὁ Usener τῷ 388.

Κ. I. A.

Joseph Wittig, *Des hl. Basilius d. gr. Aeitslich Übungen auf der Bischofskoferenz von Bazimon 374)5 im Anschluss an Isaias 1—16*. Breslau 1922 σ. VI. 1+90 80.—Ὁ συγγραφεὺς σχεδὸν εἰδικῶς ἀσχολούμενος περὶ τὸν μεγαν Βασίλειον ὑποστηρίζει τὴν γνησιότητα τοῦ εἰς τὸν Ἡσαΐαν ὑπομνήματος ἀποκρούων τὰς γνώμας τοῦ Garnier καὶ τῶν μετὰ ταῦτα θεωρούντων αὐτὸ νόθον.

Κ. I. A.

Φωκλίδου Ἰω., Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνὸς (ΕΦ. τόμος ΚΑ' τεύχ. ΡΗ'—ΡΗΒ', 1922 σελ. 357-440).—Ὁ συγγραφεὺς δημοσιεύει μακρὰν βιογραφίαν τοῦ φιλοσόφου καὶ ποιητοῦ καὶ ἐκ τῶν μεγάλων Πατέρων καὶ Διδασκάλων τῆς Ἐκκλησίας Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ. Ἀρχόμενος ἐκ τῆς παιδικῆς αὐτοῦ ἡλικίας ἐξετάζει τὰ τῆς ἀνατροφῆς καὶ ἐκπαίδευσσεως αὐτοῦ ὑπὸ τοῦ διδασκάλου Κοσμᾶ. τὰ τῆς δράσεως αὐτοῦ κατὰ τὴν εἰκονομαχικὴν περίεσον ἐπὶ Λέοντος τοῦ Ἰσαύρου, ἐξ ἧς ἀπεκόπη καὶ ἡ δεξιὰ αὐτοῦ χεὶρ, τὰ τῆς ἐκ θαύματος θεραπείας μέχρι τοῦ θανάτου του, ὅστις κατὰ τινὰς ἐπῆλθεν ἐν τῇ Λαύρᾳ τοῦ Ἁγίου Σάββα τῷ 749 ἐν ἡλικίᾳ 104 ἐτῶν, ἐν ᾗ καὶ γνώμη ὑπάρχει ὅτι ἔλαθε τοῦ μαρτυρίου τὸν στέφανον. Κατόπιν ἐξετάζει τὴν συγγραφικὴν δρᾶσιν αὐτοῦ ἐγκαταλιπόντος ἔργα δογματικά, πολεμικά, ἀσκητικά, ἐξηγητικά, ἱστορικά καὶ ὁμιλίαις. Περὶ τοῦ ἐπιφανοῦς ἀνδρός, ὅστις ἐλέγετο καὶ Μανσοῦρ, ἔγραψαν πολλὰ καὶ ἐκ τῶν παλαιῶν καὶ ἐκ τῶν νέων, οὓς ὁ συγγραφεὺς ἔχει ὑπ' ὄψιν, παραλείπει ὅμως τὴν μακρὰν διατριβὴν περὶ Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ τοῦ Ἱερομονάχου Κωνσταντινίου Στρατοῦλη (τοῦ εἰτα Ἐπισκόπου Κυθήρων), ὅστις ἀναλύει κριτικῶτατα τὰς τε φιλοσοφικὰς καὶ θεολογικὰς τοῦ ἀνδρός γνώμας (πρβλ. «Εὐαγ. Κήρυκα» ἔτος Ε' ἀρ. 1 καὶ ἐξῆς).

I. B.

Ἀρχιμ. Ἰπολύτου, Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου ἐγκώμιον εἰς Ἰωάννην τὸν Εὐαγγελιστὴν (ΝΣ. τόμ. ΙΖ' τ. ΙΑ' σελ. 665 καὶ ἐξῆς).—Ἐκ τοῦ ὑπ' ἀριθμ. 6 χειρογράφου τοῦ I. K. τοῦ Π. T. δημοσιεύεται ἀνεκδότον ἐγκώμιον τοῦ I. X. πρὸς Ἰ τὸν Ε. προδήλους ὁμως ἀνῆκον ξένη χεὶρ.

I. B.

ΔΟΓΜΑΤΙΚΑ

J. Diok Fleming, *Redemption. The Christian doctrine set in the light of history.* Σελ. 217. Hadder and Stoughton.—Ὁ ἐν Winnipeg Καθηγητὴς τῆς Συστηματικῆς Θεολογίας ἐν τῷ ἔργῳ αὐτοῦ τούτῳ ἀπ' ἐνὸς μὲν παρακολουθεῖ ἱστορικῶς τὴν ἕννοιαν τῆς ἀπολυτρώσεως ἀπὸ τῶν παλαιωτάτων φυσικῶν θρησκειῶν μέχρι τῆς χριστιανικῆς, ἀπ' ἑτέρου δὲ παρέχει ἐν τοῖς ἑξ̄ τελευταίοις κεφαλαίοις θετικὴν κατασκευὴν τῆς διδασκαλίας.

Γ. Π.

M. Viller, *La question de l'union des Eglises entre Grecs et Latins depuis le concile de Lyon jusqu'à celui de Florence (1274-1438)* ἐν «Revue d'histoire eccl.» τομ. 17 (1921) σ. 260 ἔ. καὶ 515 ἔ.

Ἄξια μελέτης διατριβή.

Κ. Ι. Δ.

M. Jugie, *Où en est la question de la procession du Saint-Esprit dans l'Eglise Grecorusse?* («Echos d'Orient» τομ. 23 (1920) σ. 257—277.

Ἄξια μελέτης διατριβή.

Κ. Ι. Δ.

ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΑ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΑ

Georg. Σωτηρίου, Ὁ ναὸς τοῦ ἁγίου Δημητρίου Θεσσαλονίκης, Ἀθήναι 1920 σ. 48. 49.—Περιγράφει ὁ σ. συντόμως τὴν ἱστορίαν καὶ τέχνην τῆς ἐκκλησίας τοῦ ἁγίου Δημητρίου (σ. 1—11). ἔπειτα δὲ διὰ μακροτέρων τὰ ἐκ τῆς πυρκαϊᾶς ἐρείπια καὶ τὰ ἐκ αὐτῆς ἀνακαλυφθέντα νέα καὶ πολὺ μα μνημεῖα. Τὸ ἔργον κοσμεῖται ὑπὸ 43 εἰκόνων.

Κ. Ι. Δ.

P. Thomsen, *Die lateinischen und griechischen Inschriften der Stadt Jerusalem und ihrer nächsten Umgebung.*—Πλουσία συλλογὴ ἐπιγραφῶν, περὶ τὰς 1500, ἐπιξεργασθεῖσα ὑπὸ τοῦ συγγραφέως καὶ δημοσιευθεῖσα ἐν Zeitschrift des Deutschen Palästina-Vereins. τομ. 43 (1920) σ. 138—188 καὶ 44 (1921) σ. 1—61.

Κ. Ι. Δ.

Jehann Georg Herzog zu Sachsen, *Malerei und Ikonographie im christlichen Orient.*—Ἄξια μελέτης διατριβὴ δημοσιευθεῖσα ἐν «Hist. pol. Blätter», τομ. 168 (1921) σ. 76—90, 154—168.

Κ. Ι. Δ.

A. Heisenberg, *Die Zeit des byzant. Malers Eulalios (Phil. Wochenschrift 41 (1921) σ. 1024 ἔ.*—Ὁ Heisenberg ἐπιμένει ὅτι Εὐλάλιος ἦτο ζωγράφος ἀκμάσας κατὰ τὴν ἐποχὴν τοῦ Ἰουστινιανοῦ. Πρὸβλ. ὅμως Nicos Bees «Kunstgeschichtliche Untersuchungen über die Eulalios Fresco und der Mosaiksschmuck der Apostelkirche zu Konstantinopel».

Κ. Ι. Δ.

A. Συγγοπούλου, *Τοιχογραφίαι καὶ ἐπιγραφαὶ τῆς Παλιοπαναγιάς (Μ. ἀρ. 23, 1923 σελ. 63 ἑξῆς).*—Περιγραφὴ τῶν τοιχογραφιῶν ἀρχαίου Ναοῦ τῆς Παλιοπαναγιάς, Μοῦνης ἐν Λακεδαιμονίᾳ διαλελυμένης, μετὰ παραθέσεως τῶν εἰκόνων καὶ ἐπιγραφῶν καὶ ἐρμη. νείας κῶδων.

Ι. Β.

Φ. Κουκουλέ, *Μία ἐπιγραφὴ τῆς Παλιοπαναγιάς (Μ. ἀρ. 23, 1923 σελ. 65).*—Ἐρμηνεία ἀρχαίας ἐπιγραφῆς τῆς ἁγίας Μοῦνης.

Ι. Β.

I. Ν. Θεοδορακοπούλου, *Θεοδώρητος ὁ Βρεσθίνης (Μ. ἀρ. 25, 1923 σελ. 50 ἑξῆς).*—Βιογραφικὰ σημεῖώματα μετ' ἀνεκδότων πληροφοριῶν τοῦ εὐκλεοῦς Ἐπισκόπου Βρεσθίνης.

Ι. Β.

Ἄγ. Θέρου, Βαπτιστικὰ ὀνόματα Βασαρά (Μ. ἀρ. 26, 1923 σελ. 107).—Λαογραφικὸν ὄργανον ἀπὸ τῆν πρόθεσιν τῆς Ἰ. Μ. τῶν Ἄγ. Ἀναργύρων καὶ ἄλλων παλαιῶν Ἐκκλησιαστικῶν Λαοδοξίμων. I. B.

Ι. Ν. Πρωτοπαπᾶ, Παναγιὰ ἢ Γράβιωτίσσα (Μ. ἀρ. 28, 1923 σελ. 123).—Περιγραφή τῆς ἐν Παρνασσῷ Μονῆς τῆς Γραβιωτίσσης. I. B.

Δ. Ν. Κουφοῦ, Ὁ θάνατος τοῦ Μοναστηρίου (Μ. ἀρ. 28, 1923 σελ. 133).—Περιγραφή τῆς διαλελυμένης Μονῆς τῶν Ἄγ. Ἀναργύρων Λακεδαιμόνος. I. B.

ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΑ

A. P. La Fontaine, La philosophie d' E. Boutroux, Paris, Joseph Vrin. — Ἄξιον προσοχῆς συγγραμμάτιον, ἐκθένον ἐν συντομίᾳ, ἀλλ' εἰς καιρίας γραμμὰς τῆν φιλοσοφίαν τοῦ Boutroux, ἧς ἡ κυρία ἰδέα εἶνε τὸ ἀνεπαρκὲς τῆς Ἐπιστήμης εἰς ἐξήγησιν τῶν ἀνωτέρων ἐκδηλώσεων τοῦ ἀνθρώπου καὶ ἡ πρὸς ταύτην ἀνάγκη ἄλλων ἀρχῶν, διαφόρων τῶν τῆς μαθηματικῆς ἑτεραρχίας. Ὁ σ. ἐκδηλοῖ στενωχωρίαν διὰ τὴν ὑπὸ τοῦ Boutroux προσβολὴν τοῦ κύρους τῆς Ἐπιστήμης καὶ τῆς ἀξίας τῆς ἐπιστημονικῆς γνώσεως, ἀλλ' αἱ ἰδέαι τοῦ Boutroux δὲν εἶναι τόσον μοιραφαί διὰ τὴν Ἐπιστήμην, ὅσον ἄλλων αἰνῶν συγχομένων, φέρ' εἰπεῖν αὐτοῦ τοῦ H. Poincaré. Γ. Π.

ΔΙΚΑΙΟΝ

Stefan Zankow, Die Verwaltung der bulgarischen orthodoxen Kirche. Halle 1921 σ. XVI+288 So. — Ἐνδιαφέρουσαι εἰδήσεις ἀφορῶσαι τὴν βουλγαρικὴν Ἐκκλησίαν. Κ. Ι. Δ.

BYZANTINOΛΟΓΙΚΑ

Α. Ἀνδρεάδου, Τὰ πανεπιστήμια Κωνσταντινουπόλεως καὶ αἱ γὰριν αὐτῶν δημόσιαι δαπάναι. Ἀνατύπωσις ἐκ τῆς ἐπιστ. ἐπετηρ. (ΙΗ, 1922—1923) τοῦ Πανεπιστημίου. Ἐν Ἀθήναις 1923 σ. 15.—Ἐξετάζονται τὰ Πανεπιστήμια τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἰδίᾳ τὸ τοῦ Κωνσταντινου τοῦ Πορφυρογεννήτου καὶ Κωνσταντίνου τοῦ Μονομάχου, καὶ αἱ γὰριν αὐτῶν δημόσιαι δαπάναι. Κ. Ι. Δ.

A. Andréades, Le montant du budget de l' empire byzantin. Ἀνατύπωσις ἐκ τῆς Revue des études grecques τομ. XXXIV Paris 1922 σελ. 55 So.—Μετὰ κριτικῆς ὀξυνοίας ἐξετάζει ἰδίᾳ τὰς θεωρίας τοῦ Ernst Stein καὶ καταλήγει εἰς συμπεράσματα δεδμενα θεβκίως συμπληρώσεως, διασαφηνίζοντα ὅμως ἀρχούτως τὸ ζήτημα

Κ. Ι. Δ.

Ohr Zervos, Un philosophe neoplatonicien du XI siècle. Michael Psellos, savie, son oeuvre, ses luttes philosophiques, son influence. Πρόλογος **François Picavet**. Paris E. Leroux 1920. XIX + 269 σ. 80.—Καλὴ περὶ Ψελλοῦ μενογραφία, ἐν ἣ μετ' ἀκριβείας καὶ ἐπιμελείας ἐξετάζεται ἡ ἐπίδρασις τῆς διδασκαλίας τοῦ Ψελλοῦ καὶ τὰ συγγράμματα αὐτοῦ. Κ. Ι. Δ.

ΠΑΛΑΙΟΓΡΑΦΙΚΑ

H. D[elehaye], Catalogus codicum hagiographicorum grecorum bibliothecae patriarchatus Alexandrini in Cahira Aegypti (Analecta Bollantiana 33

(1921) σ. 345-357.—Περιγραφή 17 χειρογράφων ὧν τρεῖς ἐπὶ προγαμηθῆς τοῦ 11 καὶ 12 αἰῶνα.
Κ. Ι. Δ.

C. Werdel, Die griechischen Handschriften der Provinz Sachsen. Λειψία 1921 («Aufsätze Fritz Milkan gewidmet»).—Ὡς τὰ πολλὰ τετράδια φοιτητικά, ἀντίγραφα κ). Μεταξὺ τούτων προγαμηθῆς τοῦ 11-12 αἰῶνος ἐν Wittenberg.
Κ. Ι. Δ.

Δ. Γε. Καμπούρογλου, Ὁ κώδιξ τοῦ Ἰέρακος (Πρωτεύουσα 1921 ἀρ. 47 καὶ 55).—Εἰδήσεις περὶ τοῦ πολυτίμου κώδικος τοῦ μεγάλου λογοθέτου Ἰέρακος τοῦ ἀποκειμένου ἐν τῇ βιβλιοθήκῃ τοῦ Πανεπιστημίου.
Κ. Ι. Δ.

L. Cheikho, Catalogue raisonné des manuscrits de la bibliothèque orientale de l' Université St. Joseph (Mélanges de la Faculté orientale 7) 1914-1921) σ. 245-304).—Συμπληρωματικὸς κατάλογος τοῦ δημοσιευθέντος ἐν τῷ αὐτῷ περιοδικῷ (τομ. β' σ. 213 ἐ.) περιέχων τὴν περιγραφὴν 65 χειρογράφων.
Κ. Ι. Δ.

Nicos A. Bees, Ath Papadopoulos Kerameus in Seinem Leben und Werk. Λειψία 1921 σελ. 19 8ο.—Σύντομος βιογραφία καὶ ἐκτενὴς κατάλογος τῶν ἔργων τοῦ ἀειμνήστου ἀνδρός (ὑπὲρ τὰ 300) μετὰ τονισμοῦ τῆς ἀξίας αὐτοῦ.
Κ. Ι. Δ.

ΑΓΙΟΓΡΑΦΙΚΑ

Fr. Blass-Albert Debrunner, Grammatik des neutestamentlichen griechisch. Göttingen 1921 σ. XXVIII+336 8ο. Ἡ 5ῃ ἐπισημασμένη καὶ διωρθωμένη ἐκδοσις τῆς γνωστῆς γραμματικῆς τοῦ Blass.
Κ. Ι. Δ.

Alfons Schenz, Der Zeitpunkt der Wiederkunft Jesu nach den Synoptikern. 1921 σελ. XIV + 100 8ο.
Κ. Ι. Δ.

ΕΡΜΗΝΕΥΤΙΚΑ

Ἀθηνῶν Χρυσοστόμου, Ἑρμηνεία εἰς τὴν καθολικὴν ἐπιστολὴν Ἰακώβου (Α. Δ5, 14 σ. 213).—Ὁ Μακαρ. συγγραφεὺς εἰς σειράν φύλλων ἐρμηνεύει τὴν ἄνω ἐπιστολὴν, παρουσιάζων τὰ ἐξ αὐτῆς διδάγματα.
Ι. Β.

ΟΜΙΛΗΤΙΚΑ

Ἀνδρέου Τριανταφύλλου ἀρχιμ., Συμβολαὶ εἰς τὸ θεῖον κήρυγμα (Ι. Σ. 1922, ἄρ. 80).—Εἰς σειράν φύλλων δημοσιεύονται σκελετοὶ κηρυγμάτων ἐπὶ τῶν Εὐαγγελικῶν καὶ Ἀποστολικῶν περικοπῶν, λαμπρὸν βοήθημα διὰ τοὺς περὶ τὸ κήρυγμα ἀσχολουμένους.
Ι. Β.

ΔΙΑΦΟΡΑ

Γ. Παρασκευοπούλου, «Τὸ ἅγιον Ὄρος» (Ἀθῆναι 1923 σελ. 80).—Ἐν τῷ τεύχει τοῦτοι περιλαμβάνεται ἡ ἐν τῷ φιλολ. συλλόγῳ Παρνασσῶν διάλεξις τοῦ κ. Παρασκευοπούλου περὶ ἁγίου Ὄρους. Μετὰ βραχείαν, ἀλλ' ἀκριβῆ ἱστορικὴν ἀναδρομὴν περὶ τοῦ ἁγίου Ὄρους ἐν γένει, ὁ σ. παρέχει ἀξιολόγους πληροφορίας καὶ προσωπικὰς ἐντυπώσεις περὶ Καρυῶν καὶ μιᾶς ἐκάστης τῶν 18 μονῶν, ἃς ἐπεσκέφη, νομάρχης ὧν Θεσσαλονίκης (1921). Ἐν τέλει, ἐν κεφαλῇ τῷ ὑπὸ τὸν τίτλον «Κρίσεις—Ἐπιλόγος», ὑπενθυμίζει ὁ

σ. τὰς πρὸς τὸ Ἔθνος ὑπηρεσίας τῶν Ἀγιορειτῶν, ἐξαιρεῖ τὴν φιλεργίαν τῶν καὶ τὰς λοιπὰς ἀρετὰς τῶν, ὑποδεικνύει μέτρα διὰ τὴν ἀύτησιν τῶν ἐπιπέμων προσόδων τῶν μονῶν, καὶ τὴν ἀνύψωσιν τῆς Αἰθιώτιδος σχολῆς εἰς ἀνωτέραν τοιαύτην καὶ τὴν σύστασιν ἐιδικῆς σχολῆς βυζαντινῆς μουσικῆς καὶ συνιστᾷ ἀξιοπρεπεστέραν παραστάσιν τοῦ Κράτους ἐν τῷ Ὄρει. Ἐπίσης ὁ σ. προτείνει σύστασιν ἐπιτροπῆς ἐξ ἐιδικῶν καὶ ἐκ λογίων Ἀγιορειτῶν πρὸς καταρτισμὸν πλήρους ἔργου περὶ ἀγίου Ὄρους ἀπὸ πάσης ἀπόψεως ὁ δὲ συμφωνοῦμεν ἡμῶς πρὸς τὸν κ. Παρρασκευόπουλον ὅταν ζητῇ ἴδρυσιν ἀγιορειτικοῦ μουσείου περιέχοντος πάντα τὰ κειμήλια τοῦ Ὄρους «ἐν Ἀθήναις ἢ ἔστω ἐν Καραϊσῆς, φρονούντες ὅτι τὰ κειμήλια πρέπει νὰ μένωσιν ὅπου ὑπάρχουσι καὶ ὅτι ἡ συγκέντρωσις πάντων ἐν Ἀθήναις δὲν εἶναι σκόπιμος. Ἡ πραγματεία αὕτη, ἄριστα τετυπωμένη καὶ κοσμουμένη ὑπὸ 21 εἰκόνων, ἐν γλώσση γλαφυρᾷ καὶ ρεούσῃ, ἀποτελεῖ λίαν ἐνδιαφέρον καὶ γρήσιμον ἀνάγνωσμα διὰ πάντα ἐπιθυμοῦντα νὰ λάβῃ ἰδέαν τῆς ἐν τῷ Ἄθωνι ζωῆς καὶ κινήσεως.

Δ. Γ. Μ.

Edwyn Bevan, Hellenism and Christianity. Allen und Unwin.—Δίην ἐνδιαφέρον σύγγραμμα, ἐν ᾧ ὁ σ. ἀντιβάλλων τὸν Ἑθνισμὸν καὶ τὸν Χριστιανισμὸν πρὸς ἀλλήλους σημεῖοι μετὰ βαθυνοίας καὶ κριτικῆς λεπτότητος τὸ ὑπὸ τοῦ Χριστιανισμοῦ εἰς τὸν Ἑλληνισμὸν ὡς θρησκείαν καὶ φιλοσοφίαν ἐπισαχθὲν ὅλως νέον.

Γ. Π.

Δ. Σ. Μπαλάνου, Ἐρονέστος Ρενὰν (Ἀθήναι: 1923 σελ. 80).—Ἐπὶ τῇ ἑκατονταετηρίδι τοῦ Ε. Ρενὰν ὁ συγγραφεὺς ἔκαμεν ἐν τῷ Παρρασῶ δύο διαλέξεις ὅλως ἀντικειμενικῶς ἐξετάσας τὸν βίον καὶ τὰ ἔργα τοῦ Γάλλου φιλοσόφου. Ὁ συγγραφεὺς φρονεῖ (σελ. 76) ὅτι ὁ Ἰω. Σκαλτσούνης ὁμιλεῖ περὶ Ρενὰν οὐχὶ ἄνευ προκαταλήψεως ἐν τῷ περὶ γενεῆς τοῦ ἀνθρώπου ἔργῳ του.

Ι. Ε.

Δ. Γ. Κουϊμουτσπούλου, Ὁμιλίαι εἰς τὰ Κυριακὰ Εὐαγγέλια, Ἀθήναι: 1922 σελ. 544.—Ὁ συγγραφεὺς παρέχει ἀξιόλογον βοήθημα εἰς τοὺς Ἱεροκήρυκας καὶ λαμπρὸν ἀνάγνωσμα εἰς τὸν λαόν.

Ι. Β.

Ἡμερολόγιον τῆς Μεγάλης Ἑλλάδος 1923.—Ἐν τῷ ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν τοῦ κ. Γ. Δροσίτη ἡμερολόγιῳ τούτῳ περιέχονται καὶ αἱ ἐξῆς ἐνδιαφέρουσαι τοῖς θεολογικοῖς καὶ ἐκκλησιαστικοῖς κύκλοις πραγματικαί: ἤτοι: 1ον) **Δ. Σ. Μπαλάνου** «Αἱ ὑπὲρ τοῦ Ἔθνους θυσίαι τοῦ Κλήρου κατὰ τὴν ἐπανάστασιν τοῦ 1821» (σελ. 185—194 μετ' εἰκόνων τοῦ Γρηγορίου Ε', Παπαφλέσσα, Π. Πατρῶν Γερμανοῦ καὶ Φαρμακίδου, σημειωτέον ὅτι ἐν τῷ αὐτῷ ἡμερολόγιῳ τοῦ 1922 περιέχεται μελέτη τοῦ αὐτοῦ, ὑπὸ τὸν τίτλον «Αἱ θυσίαι τοῦ Κλήρου ὑπὲρ τῆς ἐθνικῆς ἀποκαταστάσεως μέχρι τοῦ 1821» (σελ. 253—263); 2ον) Ἀνέκδοτοι ἐπιστολαὶ τοῦ Φραγκίσκου Σκούφου (σελ. 259—270) πολὺ καὶ 1922 σελ. 158 168). 3ον) **Γ. Σωτηρίου** «Ὁ τάφος τοῦ ἀγίου Δημητρίου» (σελ. 271—289 μετὰ 11 σχετικῶν εἰκόνων). 4ον) **Ἀμ. Ἀλιβιζάτου** «Ἡ ἐνωσις τῶν Ἐκκλησιῶν» Ὁρθόδοξοι καὶ Ἀγγλικανοί» (σελ. 435—442). 5ον) **Π. Α. Φουρίκη** «Ὁ παλαιὸς ἅγιος-Νικόλαος τῆς Σαλαμίνας» (σελ. 443—448).

Δ. Σ. Μ.

Byzantinisch—Neugriechische Jahrbuecher.—Τοῦ ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν τοῦ κ. Ν. Βέη ἐκδιδόμενου ἐν Βερολίνῳ περιοποῦδαστου τούτου περιοδικοῦ ἔλαβόμεν τὸ τελευταῖον τεῦχος τοῦ 1922. Μεταξὺ τῶν ἀξιολογητάτων διατριβῶν καὶ βιβλιοκρισιῶν τοῦ τεύχους τούτου ἀναφέρομεν ὑψίστου ἐνδιαφέροντος πραγματείας τοῦ κ. Ν. Βέη ὑπὸ τὸν τίτλον «Πορίσματα ἱστορικῆς ἐρεῦνης καὶ μοναχικαὶ καὶ λαϊκαὶ παραδόσεις περὶ τῶν ἱδρυτῶν τῶν μονῶν τῶν Μετεώρων» (σ. 364—403), γερμανικῆ γερραμμένη. Δ. Σ. Μ.